

VAN SIMON sRIJKENSTEEN TOT HOF VAN RYHOVE

Van erfachtige lieden tot dienaren van de
centrale Bourgondische staat

door

Marc BOONE *

Marie Christine LALEMAN

Daniel LIEVOIS

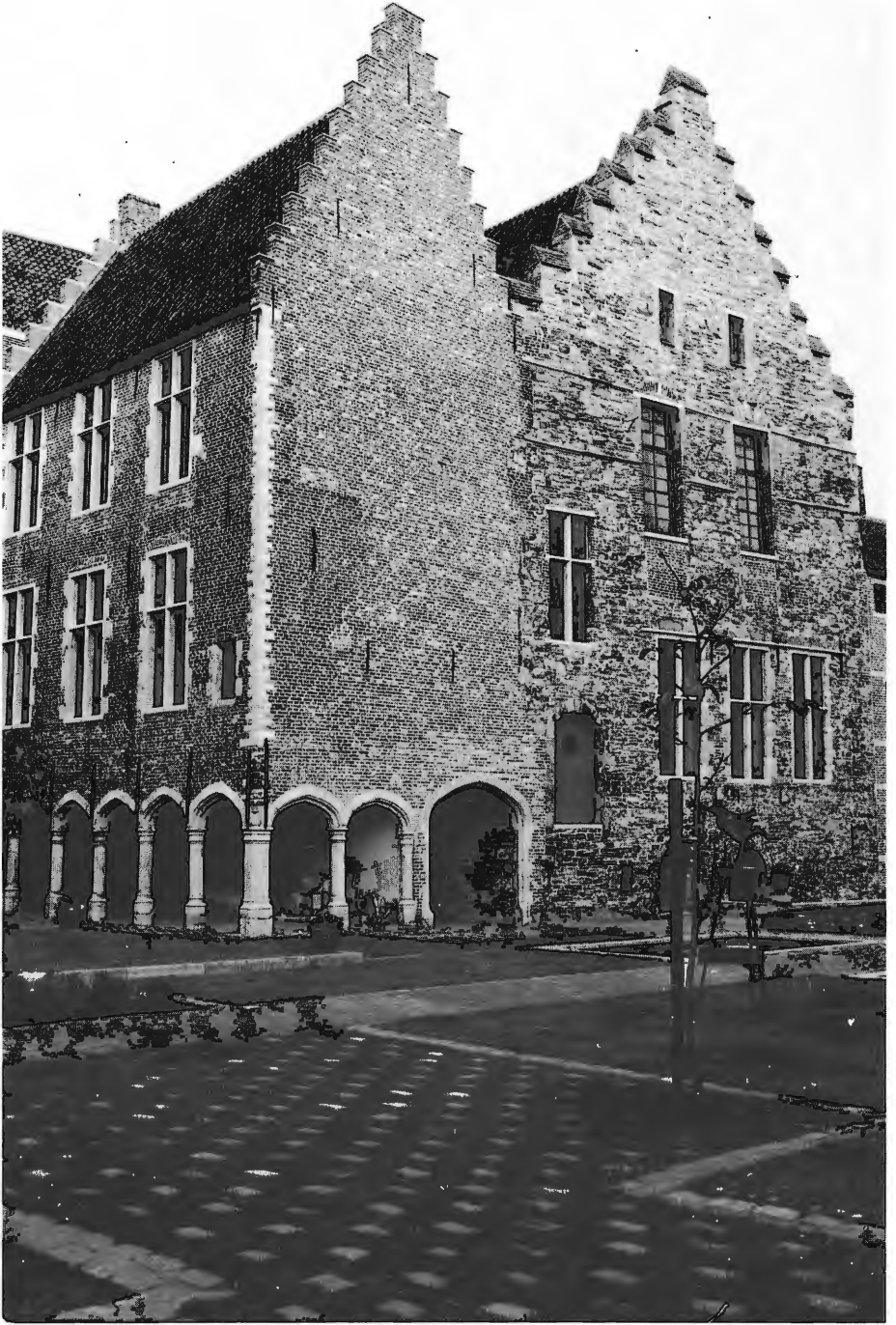
1. Een huis en zijn bewoners: problemen en methoden van onderzoek

Het als Hof van Ryhove bekende pand in de Onderstraat werd in 1976 door het Stadsbestuur aangekocht met de bedoeling nieuw leven te brengen in dit historisch bijzonder waardevol en uiterst gunstig gelegen gebouwencomplex¹. Door de restauratiewerken is de fysieke herwaardering een feit geworden (afb. 1). Voorafgaand aan die werken en bij wijze van vooronderzoek werd er in 1978-1979 archeologisch onderzoek uitgevoerd. Groot was de verbazing van de archeologen, toen onder het huidige hoofgebouw dat nog in kern een laat-middeleeuws stadshuis is, de resten van een oudere stenen constructie aan het licht kwamen (afb. 2)². Dit vormde meteen het uitgangspunt voor een geheel nieuw archeologisch en historisch onderzoek dat zich in een eerste fase op de late middeleeuwen en de overgang naar de moderne tijden toespitste. Na verloop van tijd bleek het mogelijk om vrijwel de hele historiek van het pand, zowel bouwkundig als wat de opeenvolging van de eigenaars betreft, te reconstrueren. De basis van dit multidisciplinair onderzoeksproject wordt gevormd door de studie van de materiële overblijfselen. Bij de verdere ontwikkeling was er een samenwerking met de zeer uitgebreide informatie die in geschreven bronnen kon opgediept worden. Een gedeelte van deze onderzoeksresultaten wordt

(*) Bevoegdverklaard navorsers N.F.W.O.

(1) Deze bijdrage maakt deel uit van een ruimer studieproject dat erop gericht is het hele verleden van het Hof van Ryhove te reconstrueren aan de hand van de beschikbare archeologische, monumentale, geschreven en iconografische bronnen. De uiteindelijke betrachtting, een monografie met als titel 'Het Hof van Ryhove. Steen van alle tijden' is in voorbereiding en zal hopenlijk in 1991 kunnen verschijnen.

(2) X., *Onderstraat 22, Ryhovesteen*, in: *Stadsarcheologie*, Gent, 1979, jg. 2, nr. 3, p. 41; RAVESCHOT, P., *Het Ryhovesteen*, in: *Oude koeien uit de gracht...*, Gent, 1979, p. 13; LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., *Steen voor steen. Het onderzoek naar het middeleeuwse huis in Gent en de bijdrage van Armand Heins*, Gent, 1988, p. 45. De hier gebruikte term 'Ryhovesteen' strookt niet met de thans verworven wetenschappelijke inzichten. Deze naam, die voor het eerst in de 20ste eeuw opduikt, is een anachronisme waarbij het 16de-eeuwse Hof van Ryhove verbonden wordt met een oudere bouwkundige realiteit. Rekening houdend met de nieuwe inzichten gaat de voorkeur momenteel naar de benamingen Simon sRijkensteen voor het laat-middeleeuwse stadshuis en Hof van Ryhove voor het 16de-eeuwse stadspaleis, dat thans nog in gerestaureerde vorm de Gentse binnenstad siert.

1. Algemeen gezicht op het gerestaureerde Hof van Ryhove,
van aan de Werregarenstraat (foto Stad Gent, D.M.S.A.).

2. In de half-ondergrondse kelderverdieping van het natuurstenen huis dat als het Simon sRijkensteen kan geïdentificeerd worden, kwamen muurresten aan het licht van een ouder stenen huis, opgetrokken vóór de 13de-eeuwse ophoging van de binnenstad (foto Stad Gent, D.M.S.A.).

hier samengevat, met name het overzicht van de opeenvolgende eigenaars tussen de 14de en het begin van de 16de eeuw.

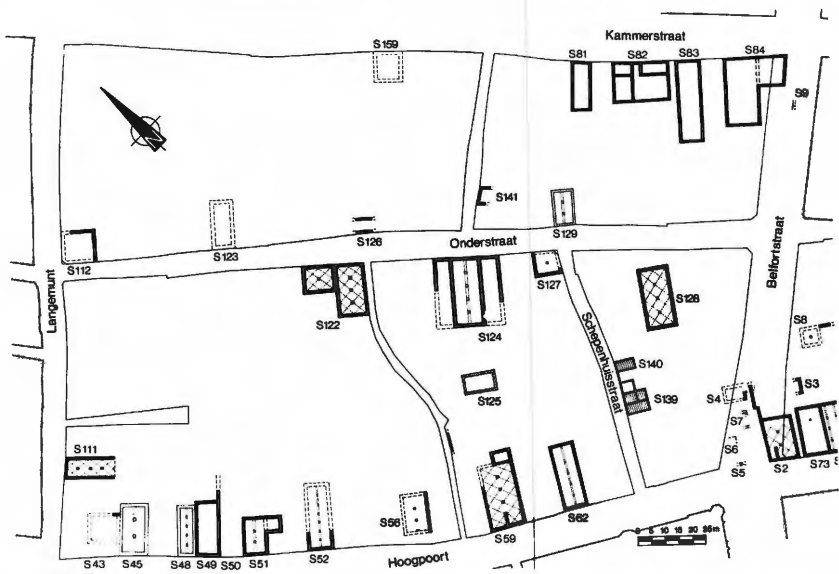
Het gebouw dat in deze publikatie aan de orde is, ging de geschiedenis in als het Hof van Ryhove, omwille van de vaak dramatische en ook uitzonderlijk goed gedocumenteerde lotgevallen van de 16de-eeuwse bewoners. Over de voorafgaande periode, meer bepaald over het middeleeuwse stenen huis dat er de kern van vormt, treft men in de literatuur verwarring en tegenspraak aan. De monumentale en materiële resten van de middeleeuwse stadshuizen geven geen inlichtingen over de precieze bouwtijd en de bouwheren van de twee opeenvolgende Stenen. Voor de periode waarin de stenen stadshuizen thuishoren, ruim genomen van eind 11de tot begin 14de eeuw, zijn er geen rechtstreekse geschreven bronnen voorhanden. Toch verstrekken de jongere archivalia soms een aantal onrechtstreekse gegevens die toelaten de bouw van de oudere Stenen beter in te schatten in de hele stadsgeschiedenis. Zo verwijzen zowel materiële sporen als enkele archivalische indicaties naar het roemrijke stadspatriciaat dat het leven in de stad tijdens de late middeleeuwen domineerde.

Het natuurstenen huis binnen het Hof van Ryhove en zijn voorganger zijn zeker niet de enige middeleeuwse stenen stadshuizen in de Onderstraat (afb. 3). Reeds in de 19de eeuw stelden verschillende vorsers vast dat de Onderstraat vrij rijk was aan Stenen. Uit de toen bekende documenten werden een aantal aanwijzingen afgeleid die mede aan de grondslag liggen van een nogal verward beeld over de lokalisatie van bepaalde bij naam bekende middeleeuwse stadswoningen in de Onderstraat. C.L. Diericx, J. de Saint-Genois, A. Van Lokeren, F. De Potter en P. Fredericq identificeerden het Braemsteen en het Ryhovesteen als eenzelfde gebouw, met name het pand rechtover de Serpentstraat³. Deze visie werd door diverse auteurs tot in de hedendaagse tijd nagevolgd, onder meer door G. Deseyn⁴. F. Van den Bemden, A. Heins en A. Van Werveke maakten een onderscheid tussen het Braemsteen dat op de plaats van het Laurentinstituut, ten westen van de Werregarenstraat, gelokaliseerd werd en het Ryhovesteen dat tegenover de Serpentstraat gelegen is⁵. Dit laatste Steen werd door hen ook in verband gebracht met de familie Rijm, doch daarvoor baseerde men zich op een document uit het begin van de 15de eeuw waarin Boudin Rijm, zoon van Daneel, als eigenaar voorkomt door huwelijk met Katheline de Lu, dochter van de voormalige eigenaar Ghijzelbrecht de Lu. Bij deze auteurs werd het

(3) DIERICX, C.L., *Mémoires sur la ville de Gand*, Gand, 1815, dl. 2, p. 94-96; VAN LOKEREN, A., *Ryhove-steen*, in: *Messager des sciences historiques*, Gand, 1872, p. 213; DE POTTER, F., *Gent van den oudsten ryd tot heden*, Gent, 1891, dl. 6, p. 25-126; FREDERICQ, P., *Onze oude gebouwen te Gent*, in: *Bulletijn der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, Gent, 1901, p. 117.

(4) DESEYN, G., *Gids voor oud Gent*, Gent, 1984, p. 85-87.

(5) RUG (Rijksuniversiteit Gent), Hs nr. 2484, VANDEN BEMDEN, F., *Rues et fonds bâtis*, dl. 11, f° 44r°-50r°; HEINS, A., *Un Steen historique. L'ancien Hôtel des de la Kethulle de Ryhove*, Gand, 1914, p. 7.

3. Situeringsplan van de natuurstenen stadshuizen in de Onderstraat, zoals die op basis van materiële resten door de stadsarcheologische dienst konden geregistreerd worden, met o.m. het Pauhinnesteen (S112), het Braemsteen (S122), het Simon sRijkensteen (S124) (tekening Stad Gent, D.M.S.A.).

Braemsteen verder geïdentificeerd met het Wulfaert Vilainsteen. De tweeledige visie Braemsteen-Ryhovesteen, van elkaar gescheiden door de Werregarenstraat, kende eveneens bij diverse auteurs navolging, o.m. bij G. Van Doorne en S. Derom⁶. De lokalisatie van het Simon sRijkensteen zorgde tot voor kort voor evenveel verwarring. In navolging van F. De Potter identificeerden verschillende auteurs, waaronder G. Van Doorne, het Simon sRijkensteen met het Vaernewycksteen, gelegen op de westelijke hoek van de Schepenhuisstraat en de Onderstraat⁷. F. Van den Bemden situeerde een Simon sRijkenhuis iets meer oostelijk, in het bouwblok tussen Schepenhuisstraat en Belfortstraat. Tot voor kort volgden we deze visie en verbonden we de naam met de relicten van een Steen, die op deze plaats nader archeologisch konden onderzocht worden⁸. Over de lokalisatie van het Pauhinnesteen, met name op de noordoosthoek van Lange-

(6) VAN DOORNE, G., *Het Ryhovesteen te Gent*, in: *De Woonstede door de eeuwen heen*, Brussel, 1977, nr. 35, p. 42; DEROM, S., *De Gentse Stenen: studie gebaseerd op iconografische en archivalische bronnen*, (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling R.U.G.), Gent, 1978, dl. 1, p. 145.

(7) DE POTTER, F., 1891, dl. 6, p. 50-66; VAN DOORNE, G., 1977, p. 42.

(8) R.U.G., Hs nr. 2484, VANDEN BEMDEN, F., *Rues et fonds bâtis*, dl. 11, f°233.

munt en Onderstraat, blijkt bij de diverse auteurs geen discussie te bestaan. De ligging van het *grooten Steen* is dan weerom totaal onduidelijk.

De uiterst verwarde situatie in de bestaande literatuur had tot gevolg dat er voor het hernieuwd bronnenonderzoek in het kader van het stadsarcheologisch onderzoeksproject naar de middeleeuwse stenen stadshuizen besloten werd de Onderstraat in haar totaliteit aan te pakken. Dit groot-schalige en arbeidsintensieve onderzoek leek noodzakelijk om zoveel mogelijk precieze gegevens uit het beschikbare geschreven bronnenmateriaal te kunnen afleiden en om niet eindeloos te blijven verder bouwen op onjuiste of al te hypothetische toewijzingen. Het bouwhistorisch onderzoek van het Ryhovepand moet in dit ruimer perspectief geëvalueerd worden.

Vooraf weze echter nog duidelijk gesteld dat deze studie over het Ryhovepand werd voorafgegaan door andere bouwhistorische onderzoeken, die ons toelieten met de inzichten vertrouwd te raken en een methode te ontwikkelen die kan worden toegepast op andere plaatsen in de stad⁹. Het onderzoek van de Onderstraat als geheel laat immers toe met zekerheid alle gegevens samen te brengen die met het Ryhovepand verband houden. Omdat de uiteindelijke waarde en de bruikbaarheid van geschreven bronnen voor een bouwhistorische studie samengaan met de nauwgezetheid van het archiefonderzoek, werden alle gegevens, hoe schijnbaar futiel ook, geregistreerd. Een benadering door middel van steekproeven, zoals die bij sommige andere historische onderzoeken gehanteerd wordt, leidt bij dit soort van bouwhistorische projecten tot onvoldoende en mogelijk zelfs foutieve resultaten. Het doel van een dergelijke bouwhistorische studie is immers tweevoudig. Enerzijds wil men de geschiedenis in het algemeen en de stadsgeschiedenis in het bijzonder toetsen aan en illustreren met de concrete werkelijkheid van hoe de mensen hun tijd beleefden. Een bouwhistorisch onderzoek gaat uit van de studie der gebouwen omdat deze het kader en vaak ook de spiegel vormden van dit leven. De nadere identificatie van de bewoners en het vaststellen van hun maatschappelijke rol en betekenis is dan een volgende opdracht. De tweede bedoeling bestaat hierin dat men de instanties voor monumentenzorg gegevens ter hand stelt die kunnen helpen de renovatie of restauratie op een verantwoorde wijze door te voeren. Het valt dan ook te betreuren dat dit soort van studies tot nog toe worden verricht nadat de opties voor de restauratie reeds lang genomen en zelfs reeds gerealiseerd werden.

(9) In dit verband kan verwezen worden naar de bouwblokonderzoeken Hoogpoort-Goudenleeuwplein, Hoogpoort-Zandberg, Gouvernmentstraat-Koestraat en Kammerstraat-Onderstraat. Enkele resultaten verschenen reeds in de vorm van synthesebijdragen cf. LALEMAN, M.C., LIEVOIS, D. & RAVESCHOT, P., *De top van de Zandberg. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek*, in: *Stadsarcheologie*, Gent, 1986, jg. 10 nr. 2, p. 2-61; LALEMAN, M.C., LIEVOIS, D. & RAVESCHOT P., *De geschiedenis achter de façade. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek aan de Kammerstraat*, in: *Stadsarcheologie*, Gent, 1988, jg. 12 nr. 4, p. 2-38, en de daaropvolgende bijdragen in de tijdschriftnummers *Stadsarcheologie*, Gent, 1988, jg. 12 nr. 4 en Gent, 1989, jg. 13 nr. 1-2.

Uit het gehele bouwkundig-historisch onderzoek bleek overduidelijk de identificatie van het Simon sRijkensteen met het latere Hof van Ryhove. In wat volgt zal dit ten overvloede met bronnen geadstrueerd worden. Verklikker bij uitstek is het gegeven van de landcijs van 5 pond parisis ten gunste van de kapelanijs in Sint-Jan-ten-Dullen, die we vanaf de 14de eeuw in alle documenten over het bestudeerde pand terugvinden. De ons bekende rekeningen van deze kapelanijs bewijzen dat deze landcijs tot het eind van het Ancien Régime door de eigenaars van het Ryhovepand werd betaald en dat er zeker geen verwarring mogelijk is met een ander erf in de Onderstraat, vermits de bedoelde kapelanijs geen enkele andere landcijs in de Onderstraat bezat. We menen dat alle documentatie toelaat op absolute wijze het Simon sRijkensteen te identificeren met de kern van het Hof van Ryhove.

Het uitrafelen van de geschiedenis van een welbepaald huis, ook al gaat het om een bijzonder prestigieuze woning, is zeker geen evidente zaak. Voor slechts weinig steden is dit mogelijk; dat dit in Gent kan, is te danken aan de minutieuze zorg waarmee allerlei eigendomsrechten, transacties en vonnissen werden geregistreerd en aan het feit dat deze bescheiden in belangrijke mate bewaard bleven. Maar al beschikt Gent over uitzonderlijk rijke en goed bewaarde archivalia die dit in theorie zouden moeten toelaten, de schepenregisters van de keure en deze van gedele¹⁰, er is eerder sprake van een overvloed aan bronnen en dus van moeilijke toegankelijkheid, kortom van het zoeken naar een speld in de traditionele hooiberg¹¹. Toch mag men van bij de aanvang vooropstellen dat over een pand gelegen in de Gentse Onderstraat informatie moet voorhanden zijn. Deze straat, parallel aan de Hoogpoort, behoort immers tot één der oudste centra van stedelijke bewoning¹² buiten de oudste, half-cirkelvormige omwalling aansluitend op de Schelde (9de-10de eeuw). Talrijke prestigieuze woningen, niet zelden in steen opgetrokken, doen een bewoning door leden van de stedelijke elite veronderstellen.

(10) DECAVELE, J. & VANNIEUWENHUYSE, J., *Archiefgids. I. Oud archief*, Gent, 1983, p. 156-157. De registers van de keure worden bewaard in reeks 301 van het Gentse Stadsarchief (verder aangeduid als SAG), deze van gedele in reeks 330. Voor het verdere betoog bevatten ze de volgende belangrijke soorten akten: voor de keure verkopeningen, verpachtingen en rentebezettingen; voor gedele staten van goed, goederenverdelingen en verzoeningen.

(11) De moeilijkheden en mogelijkheden die het hanteren van beide erg overvloedige bronnenreeksen stelt, worden besproken bij: BOONE, M., DUMON, M. & REUSENS, B., *Immobilienmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent, 1483-1503 (Standen en Landen, LXXVIII)*, Kortrijk, 1981, p. 45-54 (voor de keure) en bij BOONE, M., *De Gentse staten van goed als bron voor de kennis van de materiële cultuur: mogelijkheden en beperkingen (late middeleeuwen - vroege moderne tijden)*, in: DAELEMANS, F., *Bronnen voor de geschiedenis van de materiële cultuur, staten van goed en testamenten, (Archief- en Bibliotheekwezen in België, Handelingen, Studiedag Brussel 24.10.1986, extranummer 25/2)*, Brussel, 1988, p. 51-73.

(12) Getuige het juridisch statuut van de stadsbodem in dit gebied met de talrijke vermeldingen van "vrij huis, vrij erf", bij DES MAREZ, G., *Etude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge et spécialement en Flandre, (Université de Gand, recueil de travaux publiés par la faculté de philosophie et lettres, 20e fascicule)*, Gand-Paris, 1898, p. 379-380 en bijhorende kaart buiten tekst. Een inventarisatie van de stenen stadswoningen uit de late middeleeuwen bij: LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., *Inleiding tot de studie van de woonhuizen in Gent. Periode 1100-1300. De kelders, (Verhandelingen Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten)*, Brussel, 1991 (ter perse).

Het hiernavolgende betoog laat in chronologische volgorde de verschillende bewoners aan het oog voorbijtrekken van wat later, in de 16de eeuw, het Hof van Ryhove wordt geheten. In feite is dit de omgekeerde volgorde van deze die bij het onderzoek werd gevolgd. Net als een archeoloog in theorie althans eerst op de jongste lagen stoot, of zoals de genealoog zich in omgekeerde chronologische orde door de geschiedenis wroet, is het aangewezen bij de reconstructie van de volgorde der bewoners van een specifiek pand, van de doorgaans beter bekende recentere gegevens te vertrekken en aldus dieper af te dalen in de tijd. Hoe verder men raakt, hoe schaarser de informatie wordt. Haar interpretatie wordt analoog minder voor de hand liggend. Met betrekking tot het latere Hof van Ryhove en zijn burens hebben we tot ongeveer het midden van de 14de eeuw gegevens kunnen bij elkaar puzzelen, niet toevallig wellicht het ogenblik waarop de grote reeksen der schepenregisters aanvangen en waarop de stedelijke administratie zich herstelde na de epidemiologische en maatschappelijke schokken van de eerste helft en het midden van de 14de eeuw. Bij deze reconstructie golden vaak terloops vermelde details zoals de vermeldingen van cijzen en renten en van hun eigenaars, of zoals de naam van burens, als referentiepunt. Vooral deze laatste reeks gegevens is van groot belang. De oudste geschreven documenten die rechtstreekse inlichtingen verschaffen over het erf dat thans als Ryhovepand bekend staat, dagtekenen dus pas uit de late 14de eeuw, wat inhoudt dat het natuurstenen huis (afb. 4) reeds meer dan een eeuw geschiedenis achter de rug had, vooraleer de eerste geschreven getuigenissen ons enige informatie brengen. Op dat ogenblik was de bebouwing reeds in drie entiteiten opgesplitst (afb. 5), te identificeren met wat thans kan aangeduid worden als het kleine huis, het grote huis - in casu het tweede stenen stadshuis op die plaats - en het erf tussen de Werregarenstraat en het grote huis.

2. Erfachtige lieden en patricische vetes. Het Simon sRijkensteen en zijn burens

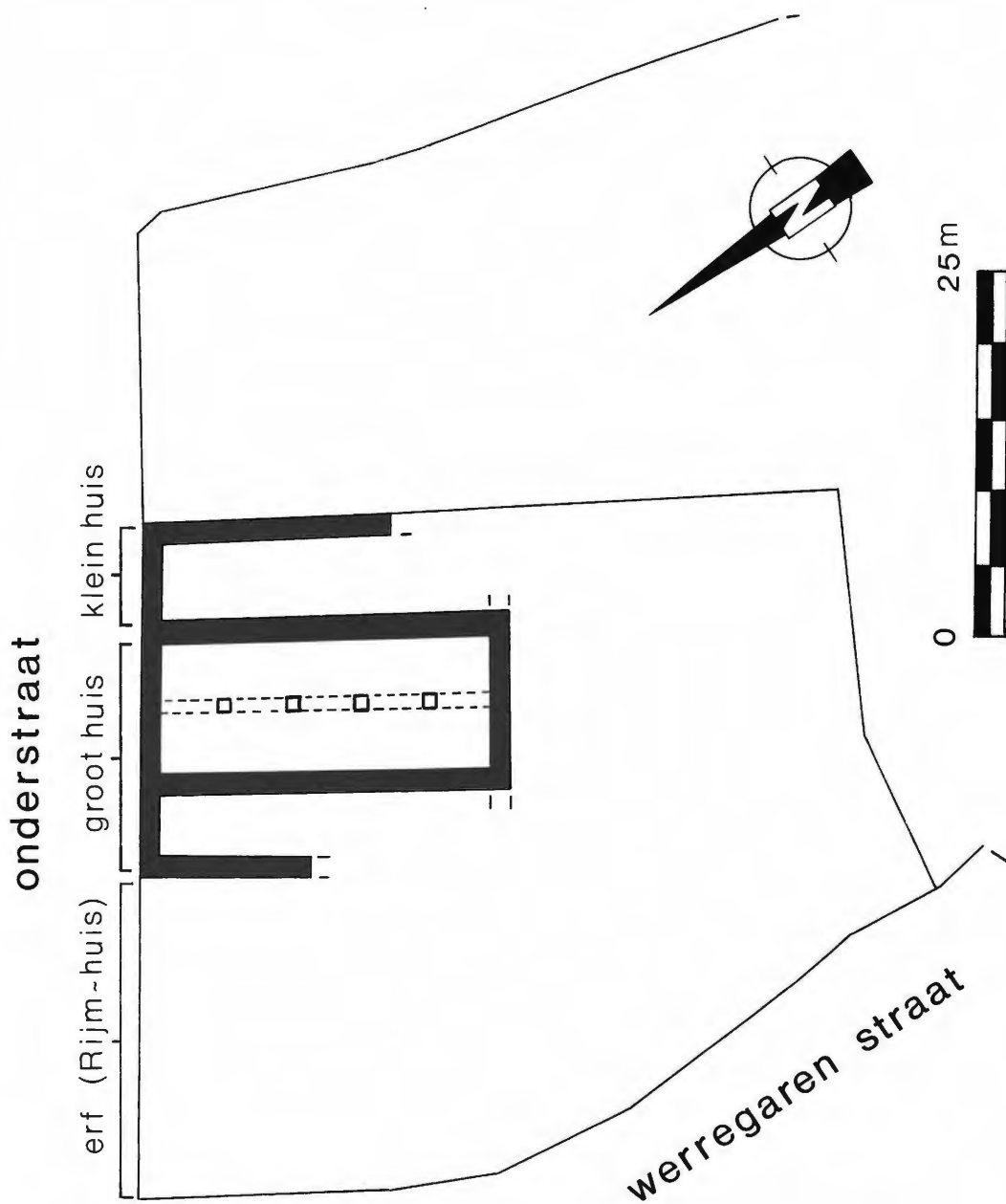
Op 7 december 1386, bijna een jaar na het afsluiten van de vrede van Doornik waarmee een einde kwam aan de sinds 1379 aanslepende Gentse oorlog, verkochten heer Simon de Rijke, ridder en zijn echtgenote Margriete Loufs een lijfrente ten bedrage van 1 pond groot aan een zekere Jan Ruebins en zijn echtgenote¹³. De verkopers engageerden daarbij als onderpand enerzijds hun woning, een "*huus ende stede, staende in de Onderstrate, daer sij al nu in woenen*" en gelegen op een erf dat toen toebehoorde aan her Wederic Grauman, priester, in zijn hoedanigheid van titularis van een kapelanij in het stedelijke dulhuis van Sint-Jan; anderzijds "*de erve met den boemgaerde der besyden daer wilen Goesin Rijms huus up stont*". De hele transactie greep met de uitdrukkelijke goedkeuring van landheer Wederic Grauman plaats. Deze akte, één der oudst bekende die betrekking heeft op het Simon sRijkensteen ("*mer Symoens Rijken steen*")

(13) SAG, Reeks 301 nr. 10, f° 31r°.

4. De natuurstenen gevel aan de erfzijde, opgetrokken in Doornikse steen, getuigt nog van het in de 14de-eeuwse bronnen als Simon sRijkensteen vermelde huis (foto Stad Gent, D.M.S.A.).

5. Schematische voorstelling van de verschillende onderdelen van het Hof van Ryhove, zoals ze op basis van 14de-eeuwse documenten kunnen onderscheiden worden (tekening Stad Gent, D.M.S.A.).

zoals het nog in 1394 vermeld werd ¹⁴, leert erg veel over het huis, zijn bewoners en zijn directe omgeving.

Vooreerst het huis. De expliciete vermelding van kapelaan Grauman als landheer maakt duidelijk dat het Steen geen zogenaamd "vrij huus, vrij erve" is ¹⁵. De oude landcijs ten bedrage van 5 lb. par. ten voordele van de kapelanijs van het Sint-Jansgodshuis, die - zoals vermeld - de hele periode van middeleeuwen en Ancien Régime door bleef bestaan, onthult dat grond- en huisbezit in dit geval niet samenvallen. Dit is op zich geen uitzonderlijke situatie in Gent, al wekt ze in het geval van een stenen woning wel enige verwondering ¹⁶. Wanneer de kapelanijs van Sint-Jans, een stedelijke caritatieve instelling die uit het einde der 12de eeuw dateert, eigenaar werd van deze grond is niet duidelijk ¹⁷. Wel weten we dat dit zeker al in 1371 als een bestaande toestand werd aangezien. Op 11 maart van dat jaar verdeelde heer Simon de Rijke die toen al in het Steen woonde, de goederen die na het overlijden van zijn eerste vrouw, Clara Van Risinghen, achterbleven tussen zijn schoonzuster Beatrijs Van Risinghen en zichzelf ¹⁸.

Wie was nu deze eigenaar, ridder Simon de Rijke, bewoner van een Steen in de Onderstraat, waar andere prestigieuze Gentse geslachten, erfgenamen van de beruchte erfachtige lieden (de "viri hereditarii") het 13de-eeuwse stadspatriciaat, zoals de Vaernewijcs, de Rijms, de Vilains, de Ser Braems, hun Steen hadden? Het feit dat hij een adellijke titel, deze van ridder, droeg en eigenaar was van een Steen in de Onderstraat laat veronderstellen

(14) SAG, Reeks 301 nr. 14, f° 69v°.

(15) Wederic Grauman wordt als kapelaan in de Sint-Jacobskerk vermeld tussen 1369 en 1384, cf. VERSTRAETEN, F., *De Gentse Sint-Jacobsparochie*, Gent, 1976, dl. 1, p. 43-45. Hij bewoonde een huis bij het Sint-Jacobskerkhof. Tussen 1333 en 1375 wordt hij als pauselijk en keizerlijk openbaar notaris vermeld. Hij was tevens kapelaan van Onze-Lieve-Vrouw in Tournai/Doornik. Cf. Archief Sint-Jacobsparochie, nr. 1232, f° 36r° en VLEESCHOUWERS, C., *Het archief van de abdij van Baudelo te Sinaai-Waas en te Gent. II. Regesten der oorkonden (banden 1 - 2)*, Brussel, 1983, p. 461, p. 559 en p. 564.

(16) DES MAREZ, G., 1898, p. 1-5.

(17) Over Sint-Jans (met verwijzingen naar oudere literatuur): BOONE, M., *Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1385 - ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces, (Verhandelingen Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jg. 52, 1990, nr. 133)*, Brussel, 1990, p. 143-144. Eventueel kan ooit een verband worden gelegd met een reeks oorkonden, alle uit de periode augustus - oktober 1259, waarin een zekere Lambrecht kapelaan van het Sint-Janshospitaal in Gent en de abten van Baudelo en van Himmerod en de Gentse schepenen schikkingen treffen, aangaande de woning en de grond waarop het huis van de kapelaan stond en die respectievelijk paalden en zelfs afgesplitst waren uit de Sint-Jacobskerk/het Sint-Jacobskerkhof en de "terra Lennoti Divitis"; het land van Lennoot de Rijke, één der oudste vermeldingen van het De Rijke-geslacht, waarbij dit in één adem wordt genoemd met de kapelanijs van het Sint-Janshospitaal! Moet men niet veronderstellen dat het geslacht De Rijke deze instelling ook niet met andere rechten, op haar bezit, tot zelfs formeel bezit van de gronden waarop hun Steen stond, heeft begiftigd? Cf. WARNKOENIG, L.A., *Flandrische Staats- und Rechtsgeschiede bis zum Jahr 1305*, Tübingen, 1842, dl. 3/2, p. 154-155 (nr. LXXXIX), en VLEESCHOUWERS, C., 1983, p. 277-279 (nr. 201-205).

(18) SAG, Reeks 330, nr. 4, f° 288r°, vermeld bij WIJNANT, L., *Regesten van de Gentse staten van goed. Eerste reeks 1349-1400, I. 1349-1370, (K.C.G. reeks in 4°)*, Brussel, 1979, p. 487 nr. 1878.

dat hij een telg was uit het geslacht van erfachtige lieden, de De Rijke's ("dictus Dives, li Riches"). Vermeldingen van deze familienaam zijn relatief veelvuldig onder de 12de- en 13de-eeuwse erfachtige lieden, al is het zeker in de beginperiode niet steeds erg duidelijk of de Rijke een familienaam is, dan wel als bijnaam wordt aangewend¹⁹. De combinatie met de voor- naam Simon komt echter reeds in 1292 voor: Simon de Rijke was één der Gentse "drapiers" die aan het hof van de graaf van Artois de luxelakens leverden waar het 13de-eeuwse Gent Europese faam mee had verworven. In 1297 nog wordt hij als "markans et bourgeois yretaules" vermeld, erfachtig man dus, behorend tot het kamp der anti-XXXIX²⁰. Het gehate bewind der XXXIX had namelijk aan het einde der 13de eeuw tegenstand opgewekt zowel bij het gemeen dat zich gaandeweg in ambachten organiseerde en politieke inspraak opeiste, als bij klassegenoten, erfachtige lieden, die echter van deelname aan het bestuur in de schepenbanken uitgesloten bleven. De afloop van dit sociale en politieke conflict binnen de stad is genoeg bekend. Door zijn osmose met het grotere treffen tussen de Vlaamse graaf en de Franse koning leidde het tot een fundamentele herschikking van de krachtsverhoudingen zowel in de stad als in het graafschap²¹. De oude XXXIX hadden het pleit verloren. Hun greep op de stad was nooit meer als voorheen, al slaagden meer gevestigde families dan men doorgaans aanneemt er in, om "1302" zowel politiek als maatschappelijk te overleven. A fortiori geldt dit voor deze geslachten die aan het einde der 13de eeuw het goede kamp hadden gekozen, zoals de De Rijke's die men, opvallend, tevergeefs zoekt in de lijst van de door de grafelijke partij geconfiscerde leliaards²². In de loop van de 14de eeuw duiken meerdere leden van het geslacht De Rijke in de Gentse schepenbanken en in het stilaan gestalte krijgend lid der poorterie op²³. Na 1385 zou dit als één der drie leden van de stad, samen met het lid der weverij en dit der drieënvijftig kleine neringen het bestuur over de stad onder elkaar verkavelen. De poorterie kan men als de erfgenaam van de erfachtige lieden beschouwen²⁴. Vermel-

(19) BLOCKMANS, F., *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, (Rijksuniversiteit te Gent, werken uitgegeven door de faculteit van de Wijsbegeerte en Letteren, 85e aflevering), Antwerpen, 1938, p. 273. Voor het 12de-eeuwse geslacht der "dives" van Gent die ridder waren, cf. WARLOP, E., *De Vlaamse adel voor 1300*, Handzame, 1968, dl. 1/1, p. 245-246.

(20) BLOCKMANS, F., 1938, p. 257-258.

(21) Over de geschiedenis van Gent en Vlaanderen, zie de recente synthese bij PREVENIER, W. & BOONE, M., *Gent 1300-1500, de stadstaat-droom*, in: DECAVELE, J. [red.], *Gent, apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, p. 80-105.

(22) PREVENIER, W., *Motieven van leliaardsgezindheid in Vlaanderen in de periode 1297-1305*, in: *De Leiegouw*, Kortrijk, 1977, nr. 19, p. 281-283.

(23) ROGGHÉ, P., *De samenstelling der Gentse schepenbanken in de 2de helft der 14de eeuw. En een en ander over de Gentse poorterie*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, n.r.*, IV-2, Gent, 1949-1950, p. 30. De verwijzingen naar schepenambten treft men aan bij VAN DER MEERSCH, P.C., *Memorieboek der stad Ghent van 't jaer 1301 tot 1793*, (Maatschappij der Vlaamse Bibliofielen, 2e reeks, nr. 15), Gent, 1852, dl. 1, passim. Ook voor verdere verwijzingen naar schepenambten werd hiervan kritisch gebruik gemaakt.

(24) BOONE, M., *Openbare diensten en initiatieven te Gent tijdens de late middeleeuwen (14de-15de eeuw)*, in: *Handelingen van het 11de internationaal colloquium Spa 1-4 sept. 1982 "Het openbaar initiatief van de gemeenten in België. Historische grondslagen (Ancien Régime)"*, (Gemeentekrediet van België, Historische uitgaven in 8°, nr. 65), Brussel, 1984, p. 78-80.

dingen van deze laatsten bleven het langst bewaard in hun optreden als oorkonders. In het groot privilege voor Gent van 1297 had graaf Gewijde van Dampierre immers bepaald dat een getuigenis door twee erfachtige lieden bewijskracht had, alsof ze voor de stadsschepenen zelf was gepasseerd²⁵. Van deze tussenkomst bij de willige rechtspraak treft men nog overvloedig sporen aan in de laat 14de-eeuwse schepenregisters. Zo trad ook ridder Simon de Rijke in de jaren 1386-1389 bij verschillende gelegenheden als erfachtig man-oorkonder op²⁶.

Een laatste benadering die de akte van lijfrenteverkoop van 1386 toelaat, is deze van de burenen van het Simon sRijkensteen. Er was met name sprake van een erf waarop zich een boomgaard bevond, daar waar voorheen het huis van wijlen Goessin Rijm stond. Deze vermelding alludeert op een complexe en erg beladen achtergrond. Wat voor ons een op het eerste gezicht vrij duistere, om niet te zeggen banale vermelding is, moet voor de tijdgenoot een niet mis te verstane allusie op één der vele bloedige episodes uit Gents bewogen 14de eeuw geweest zijn. Dat ook een tak van het erg oude en talrijke geslacht der Rijms een woning in de prestigieuze Onderstraat betrok, baart op zich geen verwondering. Ook al bevond de oorspronkelijke "*hereditas*" der Rijms zich in de Hoogpoort²⁷. Intrigerend is evenwel dat het huis in 1386 afgebroken is, sterker nog: dat er op dat ogenblik een boomgaard de plaats van het Rijm-huis heeft ingenomen. Deze plaats langsheen de Onderstraat was niet met een grondrente belast. In het betreffende bouwblok was dit het enige perceel zonder vermelding van een landheer, dat bijgevolg ten volle een vrij erf was.

Het voorkomen van een open, onbebouwde plek in één der meest in aanzien staande straten van Gent waar de grondwaarde aanzienlijk moet zijn geweest, kan slechts door een buitengewoon motief verklaard worden, te meer daar er nog in 1353 een huis moet gestaan hebben. Op 8 oktober van dat jaar verkocht Simon Rijm immers aan zijn broer Goessin zijn helft van het huis én erf in de Onderstraat, waar deze laatste in woonde²⁸. De wetenschap dat Goessin Rijm de broer was van Simon Rijm, laat toe het verdwijnen van de Rijmwoning in verband te brengen met de beruchte dubbele moord, in 1354 door de gebroeders Rijm op de gebroeders Zeger en Hendrik Alin gepleegd. Deze zoveelste bloedige vete tussen twee clans die tot de erfachtige lieden behoorden, heeft zowel de tijdgenoten als de latere historici erg geprikkeld, te meer daar één der ongewilde resultaten van het voorval de oprichting, als symbool van verzoening, van een godshuis, het zogenaamde Kinderen Alinshospitaal inhiel. In 1965 bracht Paul

(25) GHELDOLF, A.E., *Coutume de la ville de Gand*, Bruxelles, 1868, dl. 1, p. 476-478.

(26) SAG, Reeks 301 nr. 10, f° 34v° en Rijksarchief te Gent (verder RAG), fonds Sint-Niklaas, oorkonde ad datum 13 juni 1389.

(27). Namelijk in het blok gevormd door de Grote Sikkel, de Kleine Sikkel en de Achtersikkel: cf. BLOCKMANS, F., 1938, p. 86.

(28) Samen met nog verschillende andere bezittingen: o.a. in de Hoogpoort en in het Rijm-complex bij de Sikkel, cf. SAG, Reeks 301 nr. 1, f° 107v°. Uit de akte blijkt duidelijk dat het bezit in de Onderstraat het statuut "vrij huis, vrij erf" had.

Rogghé de broodnodige klaarheid in het door de romantiek fel bijgekleurde verhaal van de moord en van de daaropvolgende beroering in stad en graafschap²⁹. Want één ding staat vast: ofschoon de aanleiding een kwestie van gekwetste familiale trots was, gelardeerd met politieke tegenstellingen, sinds de beruchte vete Borluut versus Sint-Baafsclan bij de aanvang van de eeuw het publieke leven in de stad lange tijd vergiftigd had, vreesden alle betrokkenen (de families, maar vooral de stadsmagistraat en de graaf als garant van openbare orde en veiligheid) terecht een nieuwe spiraal van oncontroleerbaar geweld³⁰. De repressie werd dan ook vlug en efficiënt georganiseerd. Eén der bepalingen uit het vonnis dat de Gentse schepenen op 16 juni 1354 velden, en dat reeds drie dagen later door graaf Lodewijk van Male in vidimus werd bevestigd, luidde dat de beide Rijms werden "*wetteloos ghemact na recht, costume ende usage van onser stede, ende daertoe hare huse doen afbreken ende die nemmermeer te betemmerne teeughen daghen, bi also dat si staen up haerlieder erve*"³¹. Vermits dit laatste het geval was, bleef dit perceel tussen het Simon sRijkensteen en de Werregarenstraat effectief tot in 1836-1838 onbebouwd³². De verwoesting van het huis van een misdadiger, door vuur of door afbraak, beantwoordde in het Vlaamse recht aan de behoefte om een lid van een gemeenschap dat zich aan een als uitzonderlijk zwaar beschouwd misdrijf had schuldig gemaakt en dat derhalve als vredeloos werd beschouwd, ritueel uit deze gemeenschap te stoten³³. Dit gebeurde zo grondig dat alles wat aan de betrokkene herinnerde, tot zijn of haar woning toe, werd vernietigd. Op de plek waar de verwoesting werd voltrokken rustte zelfs een taboe. Het was formeel verboden er nog op te bouwen, of zoals een Gentse tekst uit 1351-1352 naar aanleiding van de straf uitgesproken over twee moordenaars van schepenen het stelt: "*ende de hofsteden zullen bliven te voghelweeden*"³⁴. Het verwoesten van de woning, voorzien in zowat alle 12de-eeuwse stadskeuren, was echter gaandeweg door confiscatie van de eigendommen vervangen. De verwoesting werd kennelijk als te risicohoudend voor de aanpalende gebouwen beschouwd, zeker indien ze door het vuur geschiedde, of als oneconomisch. Dat er desondanks toch nog in de 14de eeuw gevallen in de praktijk voorkwamen, schrijft Van Caenegem toe aan de noodzaak om eens en voorgoed afschrikwekkende voorbeelden te

(29) ROGGHÉ, P., *Het Alinshospitaal te Gent*, in: *Appeltjes van het Meetjesland*, Eeklo, 1965, 16, p. 132-145.

(30) De vete Borluut- Sint-Baafs die als prototype mag gelden voor deze specifieke manier waarop het patriciaat haar interne conflicten regelde, werd recent uitvoerig belicht in BLOCKMANS, W., *Een middeleeuwse vendetta Gent 1300*, Houten, 1987.

(31) de LIMBURG STIRUM, T., *Cartulaire de Louis de Male*, Bruges, 1898, dl. 1, p. 471-472, vervangt een oudere uitgave (met foutieve datering): de SAINT-GENOIS, J., *Origine de l'hospice de Sainte-Catherine, dit kinderen Alyn's hospitaal*, in: *Messenger des sciences historiques*, Gand, 1850, p. 105.

(32) SAG, Reeks G12, nr. 1837, bevestigd door kadastrale gegevens uit dezelfde tijd.

(33) Over deze straf: VAN CAENEGEM, R.C., *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*, (*Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*, jg. XVI, 1954, nr. 19), Brussel, 1954, p. 175-190.

(34) GHELDOLF, A.E., 1868, p. 522.

stellen ³⁵. Met de trieste escalatie van de Borluut - Sint-Baafsvete voor ogen, lijkt het inderdaad plausibel een dergelijke berekening in hoofde van graaf en schepenen in 1354 te veronderstellen. In dezelfde geest wordt het even aannemelijk dat het bedoelde perceel als stille getuige van misdadigheid en straf onbebouwd als een litteken in het stedelijke weefsel achterbleef.

Hoe lang een dergelijk spoor kan bewaard blijven, blijkt uit het feit dat het vervloekte perceel pas in 1836-1838 opnieuw werd bebouwd.

De verzoening van 5 mei 1362 tussen de geslachten Rijm en Alin had blijkbaar geen nieuwe ontwikkelingen voor het erf in de Onderstraat. Voor de structuur en het uitzicht van het kort na 16 juni 1354 gesloopte huis is op dit ogenblik geen enkel concreet gegeven gekend. Het is evenmin bekend of het vermelde vonnis betrekking had op een houten, een natuurstenen of een bakstenen huis. De archeologische onderzoeken die de jongste jaren in het Ryhoveland konden uitgevoerd worden, leverden hierover ook geen gegevens op. Het is natuurlijk mogelijk dat het huis van de Rijms, ingevolge het rechtsgeding, tot op de laatste steen uitgebroken werd. Het is evengoed mogelijk dat de 19de-eeuwse bebouwing alle middel-eeuwse sporen uitgewist heeft.

Indien we wat uitgebreider bij de lotgevallen van het Rijmhuis, toch maar een geuur van het Simon sRijkensteen, zijn blijven stilstaan, gebeurde dit om twee redenen. Ten eerste, omdat ze een licht werpen op de mentaliteit van de geslachten der erfachtige lieden, die nog in volle 14de eeuw een gedrag dat aan hun beruchte voorouders herinnerde, ten toon spreiden. Ten tweede, omdat het neerhalen van de woning van Goessin Rijm aan het Simon sRijkensteen een totaal ander uitzicht verleende. Van een (vermoedelijk) rijhuis wordt het met één klap een halfopen bebouwing, wat de aantrekkingskracht op potentiële kapitaalkrachtige kopers, op zoek naar een aan hun stand beantwoordende woning in het hartje van de Gentse binnenstad, gevoelig moet hebben opgevoerd.

Wat er na 1354 precies is gebeurd met de grond waarop het voormalige Rijmhuis stond, blijft duister. Vermits de verwoesting vanaf de 13de eeuw zowat overal in Vlaanderen door confiscatie ten voordele van de graaf werd vervangen ³⁶, mag men veronderstellen dat ook de grond in handen van de overheid kwam. Vermoedelijk werd hij verkocht om aldus de onkosten die het verwoesten zelf met zich meebracht te compenseren. In de stadsrekeningen vonden we in elk geval niet de minste allusie op uitgaven die de stad zich zou hebben getroost om het huis van Goessin Rijm neer te halen en kennelijk zo grondig alle sporen ervan uit te wissen dat er reeds in 1386 een boomgaard bloeide ³⁷. Het ligt dan ook voor de hand te ver-

(35) VAN CAENEGEM, R.C., 1954, p. 189-190.

(36) VAN CAENEGEM, R.C., 1954, p. 187.

(37) Uitgegeven door VAN WERVEKE, A., *Gentse stads- en baljuwsrekeningen (1351-1364)*, (K.C.G. in 4°), Brussel, 1970.

onderstellen dat de kosten door de baljuw, de grafelijke gerechtsofficier, werden gedragen. Van hem bleven evenwel geen rekeningen voor deze jaren bewaard³⁸. De reeds aangehaalde lijfrenteverkoop van 1386 laat er geen twijfel over bestaan dat Simon de Rijke dan reeds de grond bezat, vermits deze mede als onderpand voor de toen door hem verkochte lijfrente fungeerde. In 1432 werd de grond naast het Steen nog steeds als onbebouwd omschreven, maar wel reeds ommuurd: "*een plaetse vrijer erven gheleghen neven der vorseyde stede in de Onderstrate die wijlen was Goessins ende Simoens Rims, ende nu besloten es met eenen muer*"³⁹.

Vooraleer in te gaan op de eigenaars na ridder Simon de Rijke, want beide, Steen en open erf ernaast, zijn dan in eenzelfde hand, volgt eerst een bemerking aangaande de aanpalende Werregarenstraat. De oudst bekende vermelding ervan, geciteerd door Gysseling, dateert van 25 oktober 1353⁴⁰. De auteur bracht dit toponiem in verband met een huis op de hoek van de Hoogpoort en de Werregarenstraat, dat onder de naam Werregaren naar een gelijknamige familie vermeld wordt. Ook hier zijn er dus indicaties voor een band met de patricische elite. Henricus Werregaren, reeds bekend uit een document van 1168, komt als schepen voor in een getuigenlijst bij een oorkonde van 1176 voor het Leprozenhuis of Rijke Gasthuis⁴¹. Simon Werregaren is bekend door archivalia uit 1208-1212⁴².

De Werregarenstraat die in de Onderstraat uitmondt, wordt voor het eerst vermeld na het verwoesten van het Rijm-huis⁴³. De vraag rijst of het steegje dat nog steeds een merkwaardige knik vertoont ter hoogte van het perceel waarop het Rijm-huis stond, niet pas na het afbreken van dit gebouw werd doorgetrokken tot in de Onderstraat? Alle andere dwarse doorsteken tussen Hoogpoort-Onderstraat en Onderstraat-Vrijdagmarkt zijn immers recht. Doodlopende steegjes zijn op zich niet verwonderlijk (cf. het Breidelsteegje in de Langemunt, tussen Hoogpoort en Onderstraat!) en alvast in de eerste decennia na 1354 is het publieke karakter van de Werregarenstraat niet erg evident. Zowel in 1368 als in 1387 beslisten de schepenen immers een sleutel waarmee de poorten die het steegje afsluiten kunnen geopend worden, aan de bewoners van hoekhuizen aan de respectievelijke uiteinden toe te vertrouwen, omdat, zo heet het expliciet

(38) Zie de bronnenoverzichten bij BAUTIER, R.H., SORNAY, J. & MURET, F., *Les sources de l'histoire économique et sociale du moyen âge. Les états de la maison de Bourgogne*, Paris, 1984, dl. I/2, p. 182.

(39) SAG, Reeks 330 nr. 20, f° 38r°.

(40) SAG, Reeks 301 nr. 1, f° 109v°, vermeld bij GYSSELING, M., *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954, p. 85.

(41) VERHULST, A., *Twee oorkonden van Filips van de Elzas voor het Leprozenhuis, bevattende nieuwe gegevens betreffende de geschiedenis van Gent in de 12de eeuw*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1959, n.r. nr. 13, p. 14-15.

(42) BLOCKMANS, F., 1938, p. 499.

(43) Nota bene in een akte van 7 augustus 1363 waarin renten en gronden geschonken bij de oprichting van het Alijnhospitaal worden opgesomd: SAG, Reeks 301 nr. 2, f° 31 v°.

in 1387, de Werregarenstraat “*schuldich es eene ghemeene strate te wese-
ne*”⁴⁴. Verder systematisch onderzoek naar het huizenblok Hoogpoort-
Onderstraat zal zich nog over deze hypothese moeten buigen.

Via een aantal documenten uit de 15de eeuw kunnen we de geschiedenis van het Simon sRijkensteen en van het ledige erf daarnaast nauwkeurig volgen.

Aan het einde van de 14de en tijdens de eerste decennia van de 15de eeuw veranderde het Simon sRijkensteen verschillende keren van eigenaar. Via erfgeving kwam het, vermoedelijk kort voor 1394, in bezit van jonkvrouwe Mergriete de Rijke, dochter en enig bekend kind van ridder Simon en zijn tweede echtgenote Margareta Louf⁴⁵. Mergriete huwde met heer Hendrik vander Cameren, wiens dochter Simone vander Cameren het voormalige Simon sRijkensteen als bruidschat inbracht in haar huwelijk met Giselbrecht de Lu⁴⁶. Nog eenmaal zou de vererving langs vrouwelijke lijn verlopen wanneer Kateline de Lu, dochter van Giselbrecht, het Steen via haar huwelijk met Boudin Rijm zoon van Daneel, in handen van de Rijms bracht. Hierbij wordt er nadrukkelijk vermeld dat ook een achterstallige betaling begrepen was van 5 pond groot aan Inghelram Hauweel voor uitgevoerde “*reparacien ende aenlegghene*”⁴⁷. Het gaat om een niet precies gedateerde akte, doch door de overige bouwhistorische gegevens kan afgeleid worden dat er hier verwezen wordt naar werken die in opdracht van Ghijzelbrecht de Lu uitgevoerd werden door Inghelram Hauweel. De Lu moet tussen 1394 en 1432 eigenaar geworden zijn van het Simon sRijkensteen. Door deze eigenaar werden het grote huis en het erf met de boomgaard tot één entiteit versmolten, wat onder meer visueel aangeduid werd door de bouw van een muur aan de Werregarenstraat. Mogelijk veranderde ook daardoor de gehele aanblik van het eigendom en liet De Lu eveneens enkele andere belangrijke veranderingen aanbrengen. De aard van de werken en hoe beperkt of hoe ruim “*reparacien*” in deze context dient geïnterpreteerd te worden, zijn uit het document zelf niet af te

(44) DIERICX, C.L., 1815, dl. 2, p. 95; SAG, Reeks 301 nr. 10, f° 124r°.

(45) In een op 18 juli 1394 gepasseerde akte waarin het huis naast het Steen wordt verkocht, is sprake van het aanpalende gebouw als “*mer Symoens Rijken Steen was*”: SAG, Reeks 301 nr. 14, f° 69v°. Margareta Loufs heeft haar echtgenoot lange tijd overleefd: in 1412 verkocht ze immers nog een leen in Ertvelde aan meester Zeger Baert, poorter van Gent en pensionaris van de stad: Algemeen Rijksarchief, Brussel (verder: ARA), Fonds Rekenkamers, nr. 14110, f° 6r°.

(46) Zoals blijkt uit de staat van goed van Heindrik, Willem, Katheline en Jaquemie vander Cameren, zonen en dochters van ridder Willem en kleinzonen van her Heindrik, echtgenoot van Margriete de Rijke. Hierin wordt namelijk ook aandacht besteed aan de goederen die Heindrik aan zijn dochter Simone schonk bij haar huwelijk met Giselbrecht de Lu. Onder deze goederen bevindt zich “*een steenhuus daer mer Symoen de Rijke uut verstaerf (...) ghelegghen in de Onderstraete te Ghend*”: SAG, Reeks 330 nr. 20, f° 38r°. Hendrik Vander Cameren († 1368) en zijn twee echtgenoten Aechte vander Hagen († 1360) en Margriete De Rijke f° mer Simon († 1402) werden in de vroegere kerk van Merelbeke — waar ze gronden in bezit hielden — begraven: Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3670, p. 339. Met dank aan dr. K. van Acker die ons hierop attent maakte.

(47) SAG, Reeks 330 nr. 21, f° 8v°.

leiden. Het nog verschuldigde bedrag bij de volledige overdracht van het goed aan Katheline de Lu, dat mogelijk slechts een gedeelte van de totale kost is, is voldoende aanzienlijk om van een belangrijke bouwcampagne te gewagen.

Ofschoon een betrouwbare genealogie van het belangrijke maar eveneens talrijke en weinig overzichtelijke geslacht Rijm nog steeds ontbreekt, leidt het geen twijfel dat Boudin Rijm en zijn vader Daneel tot de absolute toplaag van de Gentse elite behoorden⁴⁸. Boudin nam tussen 1448 en 1473 zeven politieke mandaten waar, waaronder vier maal het meest belangrijke, dat van voorschepen. Tijdens de opstand van Gent tegen Filips de Goede verdedigde hij actief de belangen van zijn vaderstad, onder andere bij de onderhandelingen na de slag bij Gavere. Nadien, onder Karel de Stoute, werd hij één der architecten van de onderwerping van Gent in 1469⁴⁹. Ook op financieel vlak behoorde de familie Rijm tot de absolute top in Gent. Op 21 september 1431 brachten Daneel Rijm en jonkvrouw Elisabet Van Munte, zijn echtgenote, voor de schepenen van gedele een verdeling van hun indrukwekkend bezit over hun negen in leven zijnde kinderen. Nog geen jaar nadien was Daneel Rijm reeds overleden, vermits zijn weduwe op 5 augustus 1432 opnieuw voor de schepenen van gedele verscheen om aan de voornoemde verdeling rechtskracht te verlenen⁵⁰. Als oudste zoon van Daneel, die in een getijdenboek, dat vermoedelijk in het Gentse scriptorium van de broeders van het Gemene Leven is tot stand gekomen en dat op zijn bestelling werd gemaakt, is afgebeeld⁵¹, had Boudin recht op een geheel van roerende en vooral onroerende goederen ten bedrage van 1800 lb. gr. Daartoe behoorde het huis dat zijn ouders in Gent betrokken, blijkens andere akten gelegen nabij het kerkhof van Sint-Jans aan de Gildenstraat (een nu verdwenen steeg voor deze kerk)⁵². Het Steen in de Onderstraat hebben de Rijms nooit bewoond, de voor hun geslacht pijnlijke herinnering die aan de bij de woning horende boomgaard of "lochtinghe" verbonden was, zal hier meer dan vermoedelijk mee verantwoordelijk voor zijn. Men krijgt zelfs de indruk dat Boudin Rijm zich erg vlug van het huis heeft willen ontdoen. In 1432-1433 verkreeg hij het goed na zijn huwelijk met Kateline de Lu, en reeds op 22 januari 1435 verkocht het echtpaar het huis samen met de aanpalende grond tot aan de Werregaerstraat aan een zekere Gautier Poulain, voor de niet onaardige som van

(48) Men behelpe zich voorlopig nog met: S.N., *Généalogies de quelques familles des Pays-Bas*, Amsterdam, 1774, p. 204-207, en met GOETHALS, F.V., *Généalogie de la maison d'Hane-Steenhuysse*, Bruxelles, 1847, p. 18-19.

(49) FRIS, V., *Rijm (Baudouin)*, in: *Biographie nationale*, Bruxelles, 1908-1910, dl. 20, kol. 676-677.

(50) Beide akten in SAG, Reeks 330 nr. 20, f° 171r°-172v° en f° 198r°.

(51) DHANENS, E., *Le scriptorium des Hiéronymites à Gand*, in: *Scriptorium*, 1969, p. 373. Een beschrijving van het handschrift dat zich nu in Baltimore (Verenigde Staten) bevindt, bij: DE SCHRIJVER, A., CARLVANT, K. & DOGAER, G., *Miniatuurkunst*, in: *Gent, duizend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, dl. 2, p. 356.

(52) O.a. in 1407: GEVAERT, M., *Regesten op de jaarregisters van de keure, schepenjaar 1406-1407*, Gent, 1983, p. 66 nr. 479.

132 lb. gr. ⁵³: een brutoverkoopprijs die met 2640 daglonen (of circa 11 jaarlonen) van een meester-ambachtsman overeenstemt ⁵⁴, maar die, afgewogen tegen de totale waarde van wat Boudin Rijm van zijn ouders erfde, niet als een essentieel onderdeel van zijn patrimonium mag gelden. Op het ogenblik van de verkoop verhuurde hij het huis aan een zekere Arend De Bucstale die het voor 15 augustus 1435 diende te verlaten. Ook het huurrecht van de heer van Valkenborch diende opgezegd te worden. Als landheer wordt weerom de kapelaan van het Sint-Janshuis vermeld. Alles wijst erop dat Rijm de woning van de hand deed, omdat hij er een gunstig bod voor kreeg.

Op grond van de archivalische documentatie kon worden vastgesteld dat het deel van het Simon sRijkensteen waar het kleine huis gevestigd is, sedert de late 14de eeuw een eigen leven leidde. Een document van 18 juli 1394 ⁵⁵ vermeldt de verkoop ervan door Margriete en Lijsbette Scelpe, dochters van Jan, aan Jan de Meester, een "cordewanier". Op het erf rustte een landcijs van 4 ponden parisis ten voordele van de Armentafel van de Sint-Michielsparochie, waarbij uitdrukkelijk gesteld werd dat het erf toebehoorde aan deze Armentafel. In 1478 stelde men echter dat het een 'vrij huis, vrij erf' was, belast met 4 ponden parisis erfelijke rente ten gunste van die Armentafel ⁵⁶. Vanaf het midden van de 16de eeuw werd dit huis samen met het grote huis opgenomen in de landboeken van 'vrij huis, vrij erf'.

Volgens het vermelde document van 18 juli 1394 bedroeg de koopsom van het kleine huis toen 12 ponden groot en zou dit in tienmaal afbetaald worden. Het bedrag duidt alleszins op de eerder bescheiden aard van het huis zelf. Merkwaardig is verder dat Margriete Scelpe de beschikking hield over "eene camere metten spende der onder" en dat ze bovendien over andere voordelen in natura bleef genieten. Dit vruchtgebruik werd begroot op 4 schellingen groot per jaar. Als we dit soort lijfrente berekenen aan de penning 12, betekent dit een supplement van 2 ponden 8 schellingen groot bij de reeds vermelde koopprijs. Als daarbij nog de kapitaalwaarde van de grondrente (de penning 16) gevoegd wordt, met name 5 ponden 6 schellingen 8 penningen groot, dan moet de totale aankoopwaarde toen op 19 ponden 14 schellingen 8 penningen groot geschat worden. Als bouwkundig gegeven vermeldt de koopakte van 1394 dus een kamer met een "spende" daaronder, waarmee een voorraadkamer of dito kelder kan bedoeld zijn.

(53) SAG, Reeks 301 nr. 33, f° 71r°.

(54) Op basis van een loon van 12 d. gr. per dag, cf. SCHOLLIERS, E., *Lonen te Gent (XVe-XVIIe eeuw)*, in: VERLINDEN, C., e.a., *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, (Rijksuniversiteit te Gent, werken uitgegeven door de faculteit der Letteren en Wijsbegeerte*, afl. 136), Brugge, 1965, dl. 2A, p. 87-160 & passim. Gerekend aan een gemiddelde van 240 werkdagen per jaar, cf. NOORDEGRAAF, L., *Hollands welvaaren? Levensstandaard in Holland 1450-1650*, Bergen, 1985, p. 60-61.

(55) SAG, Reeks 301 nr. 14, f° 69 v°; geciteerd bij DE POTTER, F., 1891, dl. 6, p. 66.

(56) SAG, Reeks 301 nr. 54, f° 96.

Het kleine huis was in 1405 in het bezit van Machtilt Willaeus, daarna van Clais de Knif⁵⁷. Begin 1435 was het in eigendom van Thomas Storem⁵⁸, later van Jan van Riquaertsvoorde die het verkocht aan Gautier Poulain⁵⁹, op dat ogenblik reeds eigenaar van het grote huis en het daarnaast gelegen erf. Hoewel beide gebouwen toen even verenigd werden, werden ze niet tot één pand samengevoegd.

3. De Gentse Onderstraat: trefpunt van ambtenaren, prelaten, financiers en juristen in dienst van de Bourgondische staat.

Met Gautier Poulain, in de verkoopakte als raadsheer van de hertog van Bourgondië omschreven, trad de eerste van een nieuwe categorie eigenaars/bewoners van het voormalige Simon sRijkensteen aan. Allen hadden ze dit gemeen dat ze niet langer meer tot de Gents elite, de poorterie, erfgenamen der oude erfachtige lieden behoorden, maar dat ze hun opgang en maatschappelijk vermogen aan hun dienstbaarheid aan de in opbouw zijnde centrale staat dankten.

Gautier Poulain, geboren omstreeks 1393, was van 1416 tot 1422 klerk van de algemene ontvanger van Vlaanderen en Artesië belast met het innen van de domaniale ontvangsten te Beveren. Voordien was hij reeds als jonge knaap, hij startte op 14-jarige leeftijd ca. 1407, klerk-schrijver in dienst van de toenmalige algemene ontvanger. Hij is met andere woorden letterlijk groot geworden in de financiële administratie van de Bourgondiërs⁶⁰. Met ingang van 15 september 1422 volgde hij zijn meester, Barthélemy le Vooght als "*receveur général de Flandre et d'Artois*" op. Hij zou deze functie tot 31 december 1444 bekleden, wat hem meteen tot de recordhouder maakt als algemeen ontvanger van beide voor de Bourgondische staatsfinanciën cruciale vorstendommen. In 1446 werd hij met een typische fin-de-carrière benoeming bedacht en tot "*maître de la chambre des comptes de Lille*" gepromoveerd, een controlefunctie in de belangrijkste financiële instelling van de Bourgondische Nederlanden. Hij overleed voor juni 1453⁶¹. Gautier Poulain, bijgenaamd "*l'abbé*", stamde uit een verarmde adellijke fa-

(57) RAG, Fonds Sint-Michielskerk Gent, nr. 384, Landcijzen- en rentenboek van de Armentafel 1405, niet gefolieerd.

(58) SAG, Reeks 301 nr. 33, f° 71.

(59) SAG, Reeks 301 nr. 45, f° 13v°.

(60) Een korte biografische schets bij: SCHWARZKOPF, U., *Die Rechnungslegung des Humbert de Plaine über die Jahre 1448 bis 1452. Eine Studie zur Amtsführung des burgundischen Maître de la chambre aux deniers*, Göttingen, 1970, p. 158, waar men o.m. leest dat hij in Brugge zou gewoond hebben, een niet geadstrueerde stelling die kennelijk teruggaat op de vastgeroeste opvatting dat iedereen die met geld te maken had in de Bourgondische Nederlanden ook automatisch of Bruggeling was, of er woonde.

(61) Een overzicht van zijn carrière bij BARTIER, J., *Légistes et gens de finances au XVe siècle. Les conseillers des ducs de Bourgogne Philippe le Bon et Charles le Téméraire*, (Académie royale des Sciences, Lettres et beaux-Arts, Classe des Lettres, L, n° 2), Bruxelles, 1955, p. 439. Voor de periode waarin Poulain algemeen ontvanger was, aan te vullen met: MOLLAT, M. & FAVREAU, R., *Comptes généraux de l'état bourguignon entre 1416 et 1420*, (Recueil des historiens de la France. Documents financiers, tome V), Paris, 1965, dl. 1, p. LXI-LXII.

milie uit de buurt van Hesdin en Béthune in Artesië. In 1439 werd hij door de hertog in zijn adellijke staat bevestigd, nadat deze door getuigenissen was gestaafd. Hij diende daartoe zelf een aanvraag in, waarbij hij over zichzelf stelde dat hij "*vit noblement sans se mesler, ni entremectre de marchandise ny aultre chose qui deust derogier ou prejudicier ou tiltre et privilege de noblesse*"⁶². "Vivre noblement" impliceerde toen voor Gautier Poulain onder andere eigenaar en naar men mag aannemen ook bewoner zijn van een prestigieus Steen in de Gentse Onderstraat, zelf ooit de woning van een geadeld Gents geslacht.

Dat Poulain deze woning meer dan als zomaar een belegging beschouwde, kan uit zijn niet nader te dateren aankoop van ook het aanpalende pand uit handen van een zekere Jan Van Riquaertsvoorde worden afgeleid⁶³. Uit de bouwgeschiedenis zal blijken dat het verwerven van het aanpalende huis van Van Riquaertsvoorde door Poulain tot doel had dit huis organiek met het Steen te verbinden. Of Poulain ook nog voor andere verfraaiings- en/of uitbreidingswerken tekende, is niet uit het geschreven bronnenmateriaal af te leiden. Wel leert dit hoe hij in Gent geïntegreerd raakte. Bij meerdere blijde gebeurtenissen in zijn familie of directe omgeving ontving Gautier Poulain namelijk geschenken vanwege de stad. Een praktijk die ten aanzien van een hooggeplaatst centraal ambtenaar niet hoeft te verbazen, al bleven de Gentse geschenken aan Bourgondische hoogwaardigheidsbekleders eerder bescheiden in vergelijking tot wat in andere steden de regel was geworden⁶⁴.

Dat Gent zo goed als onafgebroken met de Bourgondische hertogen in onmin leefde is een cliché dat om nuancering vraagt. Zeker, de stad incarneerde bij uitstek de weerstand van de Vlaamse onderdanen tegen verregaande centralisatie en haar uitwassen, voornamelijk van fiscale aard. Dit neemt niet weg dat er ook periodes voorkwamen, gekenmerkt door een min of meer harmonieus samenleven tussen stedelijk particularisme en vorstelijke centralisatie. Nadat het spookbeeld van de Gentse oorlog van 1379-1385 wat naar de achtergrond was gedrongen, brak een dergelijke periode aan. Gent, gedomineerd door de elite der drie leden, gaf haar solidariteit met de andere grote Vlaamse steden op en genoot van opvallend veel begrip vanwege de opeenvolgende hertogen⁶⁵. Kennelijk hoopten dezen, en zeker Filips de Goede, door een operatie charme de elite van de stad aan zich te binden om aldus toegevingen van de stad los te weken, voornamelijk inzake politieke en juridische macht over het kwartier en inzake fiscaliteit,

(62) BARTIER, J., 1955, p. 199 en p. 202.

(63) Wat blijkt uit de akte waarin de verkoop van beide huizen door Poulains weduwe wordt beschreven: SAG, Reeks 301 nr. 45, f° 13v°.

(64) Algemeen voor Gent: BOONE, M., *Dons et pots-de-vin, aspects de la sociabilité urbaine au bas moyen âge. Le cas gantois pendant la période bourguignonne*, in: *Revue du Nord*, Lille, 1988, n° 70, p. 471-487. Gautier Poulain ontving in 1422 naar aanleiding van zijn huwelijk 360 d. gr., in 1431 huwde zijn nicht (228 d. gr.), in 1443 zijn klerk (wat 5 gouden ridders of 250 d. gr. opleverde) en wanneer in 1447 zijn dochter huwde, ontving hij namens de stad Gent een zilveren kroes met een waarde van 430 d. gr.: SAG, Reeks 400 nr. 13, f° 52v°; nr. 14, f° 258v°; nr. 16, f° 138r° en f° 367r°.

(65) Cf. BOONE, M., 1990, p. 210-220.

die anders slechts ten koste van een lang, pijnlijk en bovenal kostelijk conflict konden worden afgedwongen. De afloop van de geschiedenis is evenwel fundamenteel anders geweest. De politiek van informele overreding, omkoperij en geleidelijke invloed heeft jammerlijk gefaald en als reactie gooide Filips het over de andere boeg en koos bewust voor een escalatie, die in een open conflict uitmondde. Vooraleer we zover zijn, dient evenwel benadrukt dat het erg aannemelijk overkomt dat een hoge Bourgondische ambtenaar, een algemeen ontvanger van Vlaanderen en Artesië zich in Gent vestigde. In de loop der jaren '30 van de 15de eeuw was namelijk meer en meer duidelijk geworden dat het zwaartepunt van de Bourgondische staat voortaan in de Bourgondische Nederlanden lag. Een actieve aanwezigheidspolitiek in de grootste stad binnen deze gewesten lag dan ook voor de hand. Toen echter de confrontatie tussen centralisatie en particularisme opnieuw hoog oplaaide en zeker wanneer vanaf 1451 de Gentse opstand tegen Filips de Goede niet langer de zaak van de stedelijke elite bleef, maar daarentegen meer en meer door de brede basis van ambachtslieden werd gedragen, bleek de kwetsbaarheid van een dergelijke optie. Gautier Poulain was toen mogelijk reeds overleden. In elk geval vermeldt de Gentse stadsrekening die op het opstandsjaar 1452-1453 betrekking heeft, bij de inkomsten de opbrengst uit het verhuurde complex in de Onderstraat die door het opstandige bewind op weduwe Poulain was geconfiscieerd. Het huis bleek aan een zekere Justaes Van Overbeke verhuurd voor een bedrag van 24 s. gr. per jaar (of de tegenwaarde van 24 daglonen van een ambachtsmeester)⁶⁶.

Kort nadat de toestand na de Gentse opstand genormaliseerd was, deed de weduwe van Poulain, Jeanne Van Lanstais (dochter van Jan, zelf van 1413 tot kort na 1419 meester in de rekenkamer van Rijsel), de beide huizen in de Onderstraat van de hand aan Gheeraerd De Fevere, poorter van Brugge⁶⁷. Eén van de huizen wordt omschreven als "*igroet huus metten lochtinche ende plaetse streckende tot an twerregaren straetkine*", aangekocht van Boudin Rijm en zijn echtgenote Katheline sLuus (of de Lu). Het tweede huis was gekocht van Jan van Riquaertsvoorde. Een verkoopprijs deelt de akte niet mee, vermoedelijk omdat bij deze transactie niet zomaar van een simpele verkoop sprake zal zijn geweest.

Dat de afhandeling van het vaak erg complexe geheel van wederzijdse schulden en verplichtingen tussen de hertogen en hun centrale ontvangers lang kon aanslepen en vaak met de nabestaanden van de ambtenaren werd bedisseld, was in de Bourgondische administratie bijna tot de regel geworden⁶⁸. Er zijn erg overtuigende argumenten om aan te nemen dat dit in het geval van Gautier Poulain, die dan toch tweeëntwintig jaar lang ont-

(66) Ten dele uitgegeven bij FRIS, V., *Bewijsstukken betreffende den opstand van Gent tegen Philips-den-goeden in 1451-54*, in: *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1914, nr. 22, p. 406 en p. 408. Dit laatste onvolledige gegeven aan te vullen met SAG, Reeks 400 nr. 17, f° 343v°.

(67) SAG, Reeks 301 nr. 45, f° 13v°.

(68) Meerdere voorbeelden, bijvoorbeeld dit van ontvanger Pierre de la Tanerie, overleden in 1400, wiens nabestaanden zodanig draalden met het afbetalen van de saldi tot wanneer

vanger van Vlaanderen was gebleven, niet anders is verlopen⁶⁹. De weduwe van Poulain bleef in elk geval persoonlijk tot in de jaren zeventig inkomsten beuren die op schenkingen van de vorst aan wijlen haar echtgenoot teruggingen⁷⁰. Om de vaak financieel moeilijke periode volgend op de uitoefening van een ambt te overbruggen, gingen weduwen of erfgenamen van ontvangers doorgaans bij professionele geldhandelaren aankloppen. Niet zelden waren deze laatsten gewezen handelsrelaties van de betrokken ontvangers. Geeraerd De Fevere was dan ook heel wat meer dan zomaar een Brugs poorter. Hij was een lid van een belangrijke Brugse familie van wisselaars, waarvan een ander lid, Colart De Fevere het als financier van Filips de Goede zelfs tot raadsheer van de vorst had gebracht. Als eminent schuldeiser van de vorst werd hij zelfs in 1430 samen met Poulain als ontvanger van de bedden in het graafschap Vlaanderen aangesteld⁷¹. In 1456 hield Geeraerd twee van de vier vrije wisseltafels die Brugge rijk was, gelegen op de Sint-Pietersbrug aldaar, in leen. De wisselaars hielden zich in Brugge, naast het evidente omwisselen van geldspecies ook met muntslag en het intrekken van gedemonetiseerde of gedevalueerde stukken onledig. Ze waren zonder uitzondering poorter van de stad. In de 14de eeuw ging het daarenboven om een clubje dat nagenoeg uitsluitend uit het autochtone patriciaat afkomstig was. Naderhand trof men ook vele vreemde delingen onder hen aan, al bleef de verplichting om poorter van de stad te zijn, van kracht⁷². Het belang van Geeraert De Fevere blijkt ook nog uit het feit dat hij in 1459 bij de gerechtelijke liquidatie betrokken was van twee erg bekende Brugse kredietinstellingen, De Grote Caorsijnen en het huis De Pauw, beide op dat ogenblik in handen van één- en hetzelfde genootschap, dit van de gebroeders Macet (geldhandelaren afkomstig uit

Filips de Goede hen in 1431 het restant kwijtschold, cf. VAN NIEUWENHUYSEN, A., *Documents relatifs à la gestion des finances de Philippe le Hardi, duc de Bourgogne et comte de Flandre (1384-1404)*, in: *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, Bruxelles, 1980, nr. 146, p. 130-135.

(69) Gautier Poulain bleef tot 1444 ontvanger, nog in 1450 was van vereffeningen tussen hem en de hertog sprake, cf. BARTIER, J., 1955, p. 154. De 25 750 ponden par. die hij bij het afsluiten van zijn rekening als ontvanger van Vlaanderen aan de hertog schuldig bleef werden hem voor meer dan de helft kwijtscholden. Een bedrag van 10 000 lb. diende hij echter in vijf schijven van 2000 lb. elk jaarlijks af te betalen. Bij zijn overlijden schold de vorst weduwe Poulain en haar kinderen nog 1000 lb. par. kwijt, cf. SCHWARZKOPF, U., 1970, p. 86.

(70) In de rekeningen van de algemeen ontvanger van Vlaanderen Christoffel Buridaen over het jaar 1471 staat te lezen dat "*Damoiselle Jehenne de Lanstais, vesve de feu maistre Gautier Poulain en son vivant conseiller de feu monseigneur le duc*" recht had op de inkomsten uit de "*tolneboom du Dam*" (Damme), omdat de hertog haar die had geschonken. Vermits "*la dicte vesve est encorres vivant*" staat de uitgave nog steeds genoteerd. Niet zonder cynisme noteerde een lid van de Rekenkamer in de marge: "*Soit pris garde que la vie expiree, le droit de ce tonlieu soit remis au demaine*". Archives Départementales du Nord (Lille, Frankrijk), verder: ADN, série B 4113, f° 6r°. Het jaar daarop was dit nog steeds het geval: ADN, série B 4114, f° 6r°. In de volgende bewaarde rekening, deze over het jaar 1487 was dezelfde inkomst aan de erfgenamen van een zekere Pieter Desoy verpacht: ADN, série B 4123, f° 6r°.

(71) Zie ZOETE A., *Organisatie en betekenissen van de bedden in het graafschap Vlaanderen onder de hertogen Jan zonder Vrees en Filips de Goede (1405-1467)*, (Onuitgegeven doctoraatsverhandeling R. U. G.), Gent, 1989-1990, dl. 1, p. 263.

(72) MARECHAL, J., *Bijdrage tot de geschiedenis van het bankwezen te Brugge*, Brugge, 1955, p. 47-49, p. 124 en p. 126.

Piemont). De Fevere was, samen met vele andere notoire Italiaanse, Spaanse en autochtone geldhandelaren, schuldeiser bij de Macets⁷³. Nog in 1464 fungeerde Geeraerd De Fevere, wisselaar en poorter van Brugge, in een arrest van het Parlement van Parijs als de geldhandelaar (*persona solvabilis*) bij wie een omstrede som gedeponereerd was, in een voor deze rechtbank gebrachte zaak tussen de waarden en makelaars van Brugge enerzijds en Colard De Grootte anderzijds, met betrekking tot de toepasbaarheid van de privileges van waarden en makelaars in Damme en Sluis⁷⁴.

Kort daarop moet de geldhandel ook voor Geeraerd De Fevere een ongunstige wending genomen hebben. Op 27 juli 1471 oorkonden de Gentse schepenen van de keure immers een reeks opeenvolgende rechtshandelingen, die tot de gedwongen openbare verkoop van de twee huizen in de Onderstraat hadden geleid, en die terzelfdertijd toelaten de opeenvolgende fazen van dit faillissement te reconstrueren⁷⁵. Het document in kwestie begint met een in vidimus weergegeven mandament van 18 maart 1469 waarin hertog Karel de Stoute aan zijn deurwaarder, Olivier Le Maire, opdracht gaf de Gentse schepenen aan te manen tot de openbare verkoop van de twee huizen in de Onderstraat, en van alle afhankelijkheden, toebehorend aan Geeraerd Le Fevere en zijn vrouw. De totale waarde van dit alles werd daarbij op 198 lb. 2 s. 10 d. gr. geschat (of 47 554 d. gr., goed voor 16,5 jaarlonen van een meester-ambachtsman). De huizen in de Onderstraat werden omschreven als een huis waar raadsheer meester Jehan Wielant verbleef, evenals "*ung petit hotel*" naast het eerst vermelde huis en alle bijhorende afhankelijkheden. Te noteren valt dat men hier de bewering als zou raadsheer Jehan Wielant het grote huis bewoond hebben, niet te letterlijk dient op te vatten. In de hertogelijke kanselarij wist men weliswaar dat Jehan Wielant daar ergens dichtbij woonde, met name in het Braemsteen aan de andere zijde van de Werregarenstraat, en gaf men dit dan ook ten onrechte als aanwijzing op. Tot de gedwongen verkoop werd besloten omdat De Fevere na klacht van meerdere geldschieters, waarvan er zestien met naam worden genoemd (onder hen verschillende vreemde kooplieden), niet meer in staat bleek zijn verplichtingen als bankier nog langer na te komen. De feiten dateerden nog uit de regering van Filips de Goede, die de zaak ernstig genoeg vond om twee experten aan te stellen, die een compromis uitwerkten waarmee zowel de schuldeisers als Geeraerd De Fevere hadden ingestemd. Deze laatste had zich trouwens, zoals gebruikelijk in dergelijke aangelegenheden, vrijwillig gevangen gemeld in Brugge. Wanneer deze regeling werd uitgewerkt is niet duidelijk. Wel staat vast dat De Fevere alsnog moet gepoogd hebben de dans te ontspringen door beroep aan te tekenen bij het Parlement van Parijs. In marge van de grote Frans-Bourgondische onderhandelingen te Péronne die persoonlijk door Karel de Stoute en Lodewijk XI werden gevoerd, werd onder meer op 14

(73) BIGWOOD, G., *Le régime juridique et économique du commerce de l'argent dans la Belgique*, Bruxelles, 1922, dl. 2, p. 425. Over dit spectaculaire faillissement: MARECHAL, J., 1955, p. 21.

(74) VAN CAENEGEM, R., *Les arrêts et jugés du parlement de Paris sur appels flamands. II. Textes (1454-1521)*, Bruxelles, 1977, p. 318-322.

(75) SAG, Reeks 301 nr. 51, f° 125r° en f° 125v° (vervolg op f° 128r°).

oktober 1468 beslist dat de zaak van Geeraerd De Fevere die bij het Parlement was aanhangig gemaakt, opnieuw naar de Brugse schepenenbank werd doorverwezen⁷⁶. Op 18 maart 1469 diende Karel de Stoute evenwel vast te stellen dat van de vereffening van de nog uitstaande schuld nog niets was in huis gekomen. De gehypothekeerde goederen van Gheeraerd De Fevere, concreet wordt enkel van een huis in Gent gewag gemaakt, werden dan maar publiek verkocht. Op 23 juni 1469 begaf deurwaarder Le Maire zich naar Gent, daags nadien vond de eerste zitting van de openbare verkoop plaats. Vier weken later geschiedde de definitieve toewijzing van het kleine huis aan Philip Nijs, Gents poorter, voor de som van 31 lb. gr. (of 7440 d. gr.). Uit de vermelding van de 4 lb. par. erfelijke rente die rustte op het huis waarvan Nijs eigenaar werd, kan worden geconcludeerd dat hij enkel het pand naast het vroegere Simon sRijkensteen, dat door Poulain was verworven, uit de gedwongen verkoop van De Fevere aankocht. Opvallend is dat de vorst nog op 28 maart 1471 opnieuw de Gentse schepenen aanschreef en hen uitdrukkelijk het bevel gaf de 31 lb. aan deurwaarder Le Maire te overhandigen, opdat deze ze naar de schuldeisers zou doorspelen. Philip Nijs diende door de schepenen als nieuwe eigenaar erkend te worden, wat in de akte van 27 juli 1471 eindelijk een feit werd.

Meerdere elementen uit dit verhaal wekken verwondering op: de herhaalde persoonlijke tussenkomsten van de hertogen en het dralen van de Gentse schepenen om Nijs in zijn recht te erkennen. Bij de lectuur valt alvast de erg onderdanige toon op waarin de schepenen van 1471 de initiatieven van Karel de Stoute en de reacties van hun voorgangers daarop beschrijven. Dat Karel Gent stevig in zijn greep hield, lijdt geen twijfel. Weliswaar had de stad bij zijn blijde intrede gepoogd de positie van de centrale staat die sinds de vrede van Gavere (1453) gevoelig versterkt was, terug te dringen, maar in de daaropvolgende maanden was haar duidelijk gemaakt dat de nieuwe hertog dit nooit zou dulden⁷⁷. Een persoonlijke tussenkomst in een zaak die op het eerste gezicht geen staatszaak was, zoals het faillissement van De Fevere, mag in het licht van deze bekommernis om een sterk centraal en persoonlijk bestuur gezien worden. Zaken waarin geldhandelaren, die bovendien vaak onder directe vorstelijke bescherming opereerden, betrokken waren, lagen uiteraard hoe dan ook gevoelig. De intrigerende kwestie blijft uiteraard wat er met het eigenlijke Simon sRijkensteen gebeurd was. In de initiële initiatieven van Karel de Stoute was hoe dan ook sprake van de gedwongen verkoop van het totale bezit van De Fevere; de uiteindelijke toewijzing aan Nijs had slechts op het ene aanpalende kleine huis betrekking. Werkt hier het taboe dat op het gewezen Rijm-erf rustte nog na? Het is in elk geval opvallend hoe dit erf waarop het huis van Goessin Rijm stond, sinds dit laatste was afgebroken door

(76) "en quelque estat qu'elle soit et les dependances d'icelle": GILLIODTS - VAN SEVEREN, L., *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, Bruges, 1876, dl. 6, p. 1.

(77) Het beste relaas van de gebeurtenissen tijdens Karel de Stoute's blijde intrede biedt nog steeds FRIS, V., *La restriction de Gand, 13 juillet 1468*, in: *Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand*, Gent, 1922, nr. 30, p. 57-142. Algemeen voor de relatie tussen Karel en de grote steden in de Nederlanden: VAUGHAN, R., *Charles the Bold, the last Valois duke of Burgundy*, London, 1977, p. 5-40.

geen enkele Gentenaar nog was aangekocht. Gentse eigenaars hadden het via vererving verworven, de enige formele kopers, Poulain en De Fevere kwamen van buiten de stad. En voor de volgende gekende eigenaar geldt dit zo mogelijk nog meer.

Immers, bijna terloops vernemen we in 1478 dat het voormalige Simon sRijkensteen op dat ogenblik bezit was van meester Jean de la Bouverie, toen voorzitter van de Grote Raad ⁷⁸. Wanneer hij eigenaar werd, delen de Gentse schepenregisters niet mee. Wordt de akte, gezien de identiteit en het statuut van de koper wel voor hen verleden ? Helpt de eventuele interesse van de la Bouverie voor de woning van De Fevere (die terloops, gezien zijn processen voor de Grote Raad en het Parlement van Parijs gemakkelijk een bekende kan zijn geweest van de topjurist de la Bouverie) de aandrang waarmee hertog Karel zelf in de zaak tussenkwam niet mee verklaren ? Het blijven open vragen. Meer informatie over de figuur van de la Bouverie die op het 16de-eeuwse schilderij in het Mechelse Stadhuis, voorstellend het Parlement van Mechelen onder voorzitterschap van Karel de Stoute als vierde van rechts naast de hertog zit, kan wellicht enige verduidelijking scheppen. Dat Jean de la Bouverie gemakkelijk toegang tot de vorst zelf moet hebben gehad, is alvast wel duidelijk. Jean de la Bouverie, zoon van Robert, tussen 1459 en 1464 algemeen ontvanger "*de toutes les finances*" van de Bourgondische staat, stamde uit een Artesisch of Frans-Vlaams geslacht ⁷⁹. Hij genoot een intellectuele opleiding en voltooide rechtenstudies, wat hem in het voetspoor van zijn vader tot een carrière in dienst van de centrale overheid bracht. Van 2 juli 1463 tot 30 april 1467 was hij raadsheer bij het Hof van Holland, van 1467 tot 1473 procureurgeneraal bij de Grote Raad, en bij de oprichting in december 1473 van het Parlement van Mechelen, tweede president. Wanneer de particularistische reactie van 1477 de afschaffing van het Parlement wist te verkrijgen, bleef de Nederlandskundige en dus voor de particularistische steden aanvaardbare de la Bouverie in dienst als voorzitter van de Grote Raad. In 1481 volgde nog een fin-de-carrière aanstelling tot kanselier van Brabant, een functie waaruit de la Bouverie in 1483 ontslag nam. Onderwijl genoot hij van zowat alle eerbewijzen die een Bourgondisch staatsambtenaar konden te beurt vallen. In 1478 werd hij door Maximiliaan tot ridder in de Orde van het Gulden Vlies geslagen en in 1481 onderhandelde hij namens Bourgondië met Lodewijk XI. Hij bemiddelde verder bij het afsluiten van de vrede van Atrecht met Frankrijk (1482) en vergezelde de dochter van Maximiliaan en Maria, de latere Margareta van Oostenrijk, die krachtens dit verdrag met de dauphin verloofd werd, naar Frankrijk. Na 1483 trad hij enkel nog

(78) SAG, Reeks 301 nr. 54, f° 96r°.

(79) Deze en de hierna volgende biografische gegevens steunen op: KERCKHOFFS - DE HEY, A.J.M., *De Grote Raad en zijn functionarissen 1477-1531. Biografieën van raadsbereren*, Amsterdam, 1980, p. 24, waar diverse misvattingen uit oudere literatuur worden rechtgetrokken. Over de diverse instellingen raadplege men: VAN ROMPAEY, J., *De Bourgondische staatsinstellingen*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Haarlem, 1980, dl. 4, p. 140-148.

sporadisch op wanneer zijn diensten als onderhandelaar en vliesridder bij het oplossen van de talrijke conflicten die de Nederlanden in die jaren kenden, nuttig konden zijn. Jean de la Bouverie overleed in 1493.

Of hij vaak in zijn Gentse residentie verbleef, weten we niet. Voor het gebouw zelf zal het feit dat onder zijn eigenaars een dergelijk kapitaalkrachtig (de la Bouverie's jaarlijks pensioen als voorzitter van de Grote Raad bedroeg 2000 gouden daalders, wat ongetwijfeld met de nodige emolumenten en de gebruikelijke geschenken en steekpenningen werd aangevuld ⁸⁰) en hoog in aanzien staand figuur voorkwam, wel niet zonder gevolgen gebleven zijn. Jean de la Bouverie kan qua uitstraling gemakkelijk met zijn tijdgenoot en collega vliesridder heer Lodewijk van Brugge, heer van Gruuthuse, vergeleken worden. Diens in belangrijke mate bewaard gebleven Brugs hotel biedt nu nog een fraai beeld van hoe de levensstijl van een Bourgondisch topfiguur er moet hebben uitgezien. Opnieuw dient met klem benadrukt dat Gent, zeker nadat het door de vrede van Gavere door de centrale staat in het gareel was gebracht, als grootste stad van het rijkste Bourgondische vorstendom, als zetel van een centrale instelling - de Raad van Vlaanderen -, en als oud administratief centrum in het kader van het vorstelijk domein, op topfiguren van de staat een onmiskenbare aantrekkingskracht moet hebben uitgeoefend. Omgekeerd groeide de aanwezigheid van figuren als de la Bouverie, maar bijvoorbeeld ook van Laureins De Maech, de algemene ontvanger van Vlaanderen en Artesië (als dusdanig opvolger van Gautier Poulain) die in de jaren na Gavere een somptueus hotel uitbouwde rechtover de Sint- Janskerk aan het einde van de huidige Gouvernementstraat ⁸¹, uit tot propaganda voor de Bourgondische staat in het hart zelf van het Vlaamse particularisme. Niet enkel de aanwezigheid van de vorstelijke familie in het Hof ten Walle (nadien bekend als Prinsenhof), maar ook meer en meer van financiële en juridische ambtenaren in dienst van Bourgondië -zoals deze van hoveling Guy de Brimeu, heer van Humbercourt, die het oude vorstelijke hotel van de Posteerne in pacht had ⁸² - gold in de traditie van de Bourgondische spektakelstaat als illustratie dat dienstbaarheid aan deze zelfde staat sociaal en maatschappelijk rendeerd ⁸³. Tijdens de regering van Karel de Stoute lijkt een dergelijke aanwezigheid in Gent systematisch te zijn voorgekomen ; samen met de heer van Humbercourt, ontving ook Guillaume de Clugny, "*maistre des requestes*" van de vorst een financiële tussenkomst van de stad "*te hulpen*

(80) Een voorbeeld: in de geschenken die een aantal Gelderse steden aan hooggeplaatste Bourgondische hovelingen en ambtenaren in 1474 toestopten als dank omdat ze dank zij hun tussenkomst niet bij een oorlogsschatting betrokken waren, fungeert Jean de la Bouverie op de hem hiërarchisch toekomende positie, PARAVICINI, W., *Guy de Brimeu. Der burgundische Staat und seine adlige Führungsschicht unter Karl dem Kühnen*, Bonn, 1975, p. 350.

(81) Over deze figuur: BOONE, M., *Maech (Lawwereins De)*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, Brussel, 1990, dl. 13, kol. 515-519.

(82) PARAVICINI, W., 1975, p. 459.

(83) Algemeen over staatspropaganda en legitimatie van de macht: PREVENIER, W. & BLOCKMANS, W., *De Bourgondische Nederlanden*, Antwerpen, 1983, p. 223-227.

den wercken van haerlieder huusen binnen deser stede"⁸⁴. Het jaar daarop, in 1473-1474 gaf hertogin Margareta van York zelf het voorbeeld ; de stad betaalde toen 125 lb. gr. aan trespriester Guilbert de Ruple "omme die te converteerne ende employerne in den coop van eenen huuse ende stede staende binnen dezer stede, dat de voors. onze harde geduchte vrawwe ghecocht heeft"⁸⁵. Zoals steeds werkte een voorbeeld van een vooraanstaand lid van de dynastie aanstekelijk, meerdere hovelingen en hun ambtenaren volgden⁸⁶.

In het 15de-eeuwse Gent was dit alles niet zonder politieke implicaties voor de nog steeds erg gevoelige verhouding tussen stad en staat. De verder lotgevallen van het voormalige Simon sRijkensteen in de Onderstraat zullen overigens illusteren hoe reëel ook de tegenkrachten nog waren. Op 25 september 1483 verkocht meester Jean d'Auffay, raadsheer en "maître des requêtes", daartoe gevolmachtigd door Jean de la Bouverie en diens vrouw Elisabeth Colins, het huis in de Onderstraat voor de ronde som van 200 lb. gr. aan Willem Vander Cameren⁸⁷. Er kan nauwelijks twijfel bestaan over het feit dat de la Bouverie goed was ingelicht over de plannen van Maximiliaan van Oostenrijk, die sinds het plotse overlijden van Maria van Bourgondië in 1482, in Vlaanderen af te rekenen had met een heftige reactie tegen zijn voornemen om als regent namens zijn minderjarige zoon, de latere Filips de Schone, eigenmachtig te regeren. In de zomer van 1483 had Maximiliaan, mede onder buitenlandse druk, de installatie van een regentschapsraad paritair samengesteld uit vertegenwoordigers van de grote Vlaamse steden en uit hoge edellieden, moeten dulden. In het najaar was de situatie, mede door de dood van Lodewijk XI van Frankrijk, grondig gewijzigd en begin oktober zette Maximiliaan de regentschapsraad eenzijdig en eigenmachtig aan de kant, wat voor een heropflakkeren van de opstand zorgde. De regentschapsraad weigerde op te stappen en zou tot juni 1485 vanuit Gent het graafschap blijven besturen⁸⁸. In deze context is

(84) SAG, Reeks 400 nr. 23, f° 48r° (stadsrekening 1471/72)

(85) SAG, Reeks 400 nr. 23, f° 274v°. Hetzelfde boekjaar schonk de stad nog een half gestriipt laken aan de vorstin "omme dburiau van baren contoire mede te vercleedene", *ibidem*, f° 276r°.

(86) Nog in 1473-1474 ridder Thomas Mallet, heer van Berlettes, raadsheer die namens de stad 25 lb. gr. als tussenkomst voor de aankoop van een huis in Gent beurde: SAG, Reeks 400 nr. 23, f° 276r°. Het jaar daarop ontving de hertogin nogmaals 100 lb. gr. om haar aankoop te helpen financieren; ridder Guillaume Poupet een oud algemeen ontvanger en op dat ogenblik hofmeester van de vorstin en diverse kamerheren ontvingen belangrijke nieuwjaarsgiften. Een kanunnik van Doornik, secretaris van bisschop Ferry de Clugny, hoofd van de Grote Raad, kreeg dan weer 100 lb. gr. ten geschenke bij de aankoop van "eenen huuse ende stede binnen deser stede". Nog tot in het boekjaar 1476-1477, tot voor de gebeurtenissen voor Nancy komen dergelijke uitgavenposten in de stadsrekeningen voor: SAG, Reeks 400 nr. 24, f° 40v°, 43r°, 44r°; nr. 25, f° 19v°-20r°.

(87) SAG, Reeks 301 nr. 57, f° 18v°. Over Jean d'Auffay: VAN ROMPAEY, J., *De Grote Raad van de hertogen van Bourgondië en het Parlement van Mechelen, (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jg. XXXV, nr. 73)*, Brussel, 1973, p. 259 en p. 533.

(88) BLOCKMANS, W.P., *Autocratie ou polyarchie ? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre de 1482 à 1492, d'après des documents inédits*, in: *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, Bruxelles, 1974, nr. 140, p. 280-281.

de verkoop van zijn Gentse residentie door Jean de la Bouverie, ongeveer een week vóór het besluit van Maximiliaan de particularistische passies weer hoog deed oplaaieren, bezwaarlijk toevallig te noemen. De gebeurtenissen van 1477 toen dezelfde politieke machten in Gent, spijs het gratieverzoek van Maria van Bourgondië, tot de executie van de Bourgondische kanselier Hugonet en van eerste raadshier de Humbercourt waren overgegaan, hadden geleerd hoe ver deze reactie wel kon gaan. Door eind september het huis van de hand te doen kon de la Bouverie wellicht nog net op een redelijke reële prijs hopen. De la Bouverie verkocht slechts één huis, namelijk het voornaamste, voor 200 lb. gr. : een prijs die opvallend aansluit bij de schatting die onder Karel de Stoute voor de twee huizen van De Fevere werd uitgevoerd (198 lb. gr.). We beschikken voor de jaren 1478-1503 over een systematische studie over de Gentse immobiliënmarkt. Met een verkoopprijs van 200 lb. (of 48.000 d. gr.) behoort het huis van Jean de la Bouverie onmiskenbaar tot de duurste categorie van verkochte huizen (5,18 % van het totaal met een verkoopwaarde van 20.000 d. gr. en meer)⁸⁹.

De koper behoorde dan ook onmiskenbaar tot het Gentse establishment. Willem Vander Cameren bekleedde tussen 1450 en 1490 immers niet minder dan elf politieke mandaten namens het lid van de poorterij, waaronder enkele der meest belangrijke⁹⁰. Opvallend is hoe hij deel uitmaakte van de magistratuur die nog in 1450 een verzoening met de hertog nastreefde en hoe de rest van zijn politieke carrière zich in de gezagsgetrouwe schepenbanken van na 1453 afspeelde⁹¹. Tijdens de opstand tegen Filips de Goede, in 1452, werd een familielid, Jan Vander Cameren, door het opstandige bewind der hoofdmannen trouwens afgezet als sergeant in dienst van de stad⁹². De la Bouverie verkocht zijn huis weliswaar aan een Gentse familie, maar politiek gezien behoorde ze tot dezelfde partij als hijzelf: deze die haar heil zocht in de verdere uitbouw van de centrale staat. Ook materieel behoorde Willem Vander Cameren tot de elite van de stad. In het enige register van directe fiscaliteit dat op de hele stad betrekking heeft en dat dateert uit de door uitzonderlijke belastingheffingen gekenmerkte jaren nadat Gent in de vrede van Cadzand (1492) voor Maximiliaan van Oostenrijk het hoofd moest buigen, bekleedde hij met een geleend bedrag van 2400 d. gr. de vijfde positie⁹³. Diverse aanduidingen leren dat hij het huis zelf

(89) BOONE, M., DUMON, M. & REUSENS, B., 1981, p. 65-66, aan te vullen met: DE-GREVE, H. & SCHOUPE, I., *Vijf jaar aanvulling op de Gentse immobiliënmarkt van 1483-1503: 1478-1483*, in: DE BELDER, J., PREVENIER, W., & VANDENBROEKE, C. (ed.), *Sociale mobiliteit en sociale structuren in Vlaanderen en Brabant van de late middeleeuwen tot de 20ste eeuw*, (*Studia Historica Gandensia* nr. 257), Gent, 1983, p. 23-40.

(90) Ter vergelijking: het algemeen gemiddelde bedroeg voor de gehele Bourgondische periode 3,3 mandaten per politicus, cf. BLOCKMANS, W., *Het wisselingsproces van de Gentse schepenen tijdens de 15de eeuw*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1987, n.r. nr. 41, p. 78.

(91) Voor de schepenfuncties, cf. noot 23.

(92) FRIS, V., *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1447 tot 1515*, (*Maatschappij der Vlaamse bibliophielen, 4e reeks*, nr. 12), Gent, 1901, dl. 1, p. 104 en p. 265.

(93) BOONE, M., *De Gentse verplichte lening van 1492-1493*, in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, Brussel, 1981, nr. 147, p. 300. In een ander fiscaal

bewoonde alvorens het in 1498 in handen kwam van zijn zoon Hendrik, die evenals zijn vader een opmerkelijk politiek engagement (zes mandaten tussen 1495 en 1519) ten toon spreidde⁹⁴. Willem Vander Cameren was gehuwd met Katelijne Onredene, de weduwe van Jan II Vande Kethulle. Op 11 mei 1499 verkocht zijn zoon Hendrik zijn helft van het huis aan Jan III Vande Kethulle fs. Jan, die reeds de andere helft van zijn moeder had geërfd⁹⁵.

Het kleine huis moet van Philippe Nys die het in 1471 verworven had, op Jan Pedaert of desgevallend nog een andere tussenpersoon overgegaan zijn. In elk geval verkocht Jan Pedaert het op 2 april 1478 aan Lieven Breecpot, een kuiper⁹⁶. Het pand was nog steeds belast met 4 ponden parisis ten gunste van de Armentafel van de Sint-Michielsparochie. De koop som voor Lieven Breecpot bedroeg een erfelijke rente van 3 ponden groot per jaar die op 12 oktober 1484 werd afgelost. Als borgens traden Jan van Kercvoorde, wellicht een familielid van zijn echtgenote, en wijnzegger Jan van der Heyden op. In een akte van 25 september 1483 wordt Lieven Breecpot "tavernier" genoemd⁹⁷. Dat deze kuiper blijkbaar "tavernier" wilde worden, wijst op zijn poging om een stapje hoger op te klimmen op de ladder van het bezit. Het feit dat hij het huis tegen rente had gekocht, kan op een geringe kapitaalcracht duiden. Uit wat volgt blijkt trouwens dat hij heel wat financiële moeilijkheden kende, die hem ertoe dwongen het pand zwaar te hypothekeren. Op 3 juli 1484 verkocht Lieven Breecpot een erfelijke rente van 30 schelling groot aan Cornelis van den Damme, deken van de nering der ticheldekkers⁹⁸. De rente, ten gunste van de vermelde nering, werd bezet op het huis in de Onderstraat en was afgelost op 26 januari 1504. Op 5 mei 1498 verkochten Lieven Breecpot en zijn echtgenote Margriete van Kercvoorde 10 schelling groot lijfrente aan priester Victor de Moor ten voordele van de langst levende van zijn twee natuurlijke kinderen, met name Victorkin en Elisabeth de Moer (of sMoers). Deze laatste was religieuze in het klooster van de zwartzusters in Deinze⁹⁹. Ook deze lijfrente werd bezet op het huis in de Onderstraat. Op 15 januari

register dat betrekking heeft op wijken aan de rand van de stad (buiten de Dendermondse poort), betaalde hij 744 d. gr. belasting, getaxeerd op een totaal bezit van huizen en renten ten bedrage van 18 480 d. gr.: BOONE, M., *Sociale structuren te Gent op het einde van de XVde eeuw*, (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling R.U.G.), Gent, 1977, p. 146. In gelijkaardige documenten over de Sint-Jacobsparochie komt hij eveneens voor: om de een of andere reden (politiek van aard ?) heeft Willem Vander Cameren vrijstelling van de forfaitaire huisgeldenbelasting verkregen, cf. BLOCKMANS, W., *De vermogensstructuur in de St.-Jakobsparochie te Gent in 1492-1494*, in: BLOCKMANS, W., PAUWELIJN, C. & WYNANT, L., *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14de en 15de eeuw. III. Tabellen en register van persoonsnamen*, (Standen en Landen, nr. 63), Heule, 1973, p. 155.

(94) SAG, Reeks 301 nr. 57, f° 201r°; nr. 58, f° 23r°; nr. 64, f° 88v°.

(95) SAG, Reeks 301 nr. 65, f° 78v°.

(96) SAG, Reeks 301 nr. 54, f° 96r°; geciteerd bij HEINS, A., 1914, p. 7-8.

(97) SAG, Reeks 301 nr. 57, f° 18v°.

(98) SAG, Reeks 301 nr. 57, f° 201r°.

(99) SAG, Reeks 301 nr. 64, f° 88v°.

1504 verkocht Lieven Breecpot, hier als zoon van Zeger en als kuiper vermeld, een erfelijke rente van 20 schelling groot, nogmaals bezet op het kleine huis, aan Jan vander Valleye ¹⁰⁰. Lieven Breecpot bewoonde het huis tot aan zijn dood, wellicht begin 1507, want in een document van 10 februari 1507 worden de weduwe en de erfgenamen als de bezitters van het pand opgegeven ¹⁰¹. Tegen het einde van zijn leven belastte Lieven Breecpot het pand steeds zwaarder met erfelijke renten en lijfrenten. Op 26 maart 1507 verkocht Margriete van Kercvoorde, weduwe van Lieven Breecpot, het huis aan Jan III Vande Kethulle ¹⁰². Het was op dat ogenblik belast met 4 ponden parisis voor de Armentafel van de Sint-Michielsparochie, met 1 pond groot voor de weduwe en de erfgenamen van Jan vander Valleyen en met 10 schellingen groot lijfrente voor Lijsbette en Victorkin, de natuurlijke kinderen van priester Victor de Moor. De verkoopsom die Jan Vande Kethulle betaalde, bedroeg 10 ponden groot en als voorwaarde werd voorts gesteld dat het huis met niets meer belast was dan vermeld. Bij de aankoopsom van 10 ponden moet evenwel ook nog de kapitaalwaarde gerekend worden: 4 ponden parisis grondrente (de penning 16), 10 schellingen groot lijfrente (gerekend de penning 12) en 1 pond groot erfrente (de penning 16) of samen zowat 27 ponden 6 schellingen 8 penningen groot. Jan III Vande Kethulle had blijkbaar geen groot vertrouwen in de zaak en vreesde dat Lieven Breecpot of zijn weduwe het huis nog zwaarder hadden belast. Op 30 juni 1507 verscheen Jan III Vande Kethulle voor de schepenen van de keure en liet iedereen oproepen die enig recht beweerde te hebben in het huis dat hij gekocht had van Margriete van Kercvoorde, weduwe van de voormalige eigenaar Lieven Breecpot, met inbegrip van de reeds vermelde lasten, doch "by vluchtmaren" had Vande Kethulle vernomen dat het pand nog meer belast was. Na de wettelijke voorziene oproepen en zittingen van de schepenen daagde er niemand op, waardoor Jan III Vande Kethulle volwaardig eigenaar verklaard werd ¹⁰³. Door die koop van Vande Kethulle werden het kleine en het grote huis met het erf tot aan de Werregarenstraat opnieuw en ditmaal definitief tot één geheel verenigd.

4. De Vande Kethulles in het Simon sRijkensteen: het middeleeuwse Steen wordt een luxueus stadspaleis

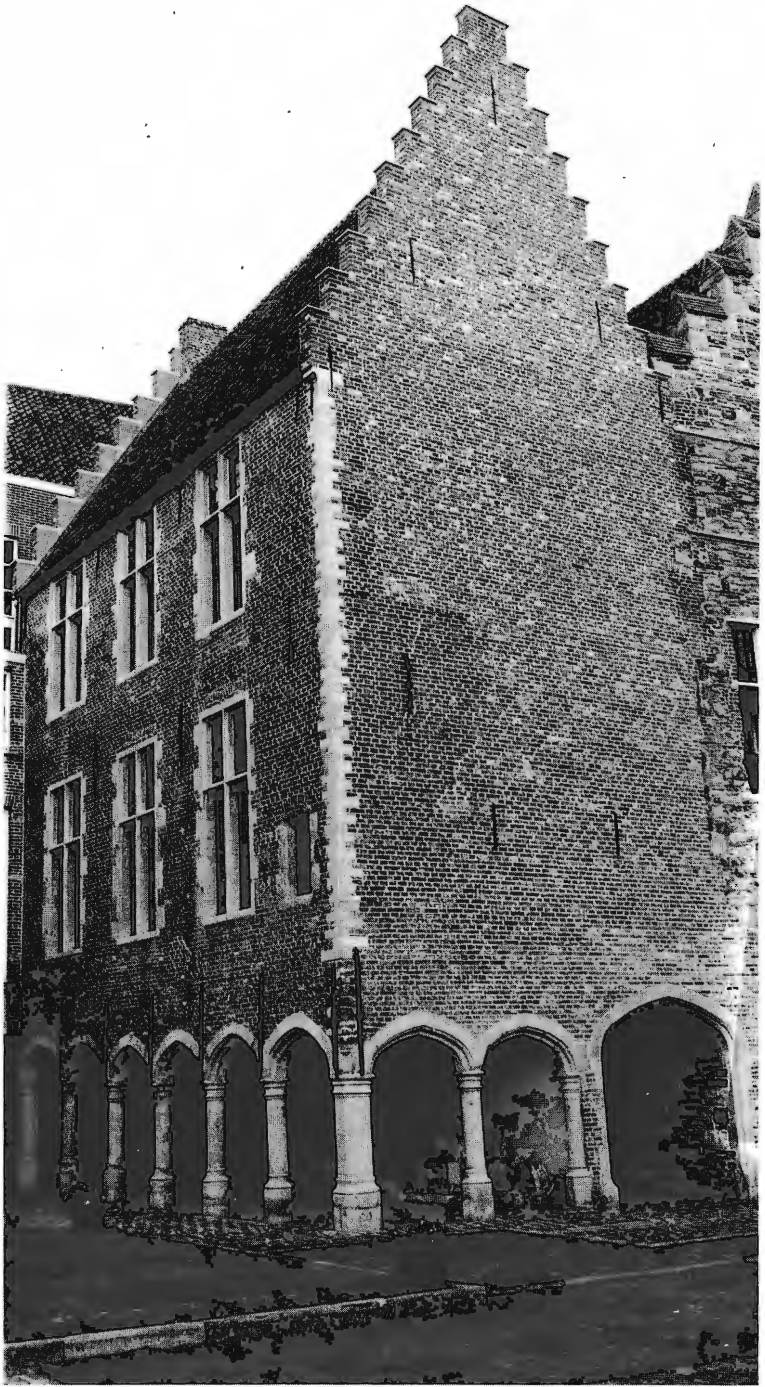
In het begin van de 16de eeuw kwam het hele complex dat thans als Ryhovepand bekend staat, in het bezit van Jan III Vande Kethulle, andermaal een telg uit een geslacht van hooggeplaatste Bourgondische ambtenaren. In diverse etappes verwierf hij het voormalige Simon sRijkensteen en bouwde het uit tot één van de fraaiste stadspaleizen van de 16de eeuw (afb. 6).

(100) SAG, Reeks 301 nr. 68, f° 45r°.

(101) SAG, Reeks 301 nr. 69, f° 47v°.

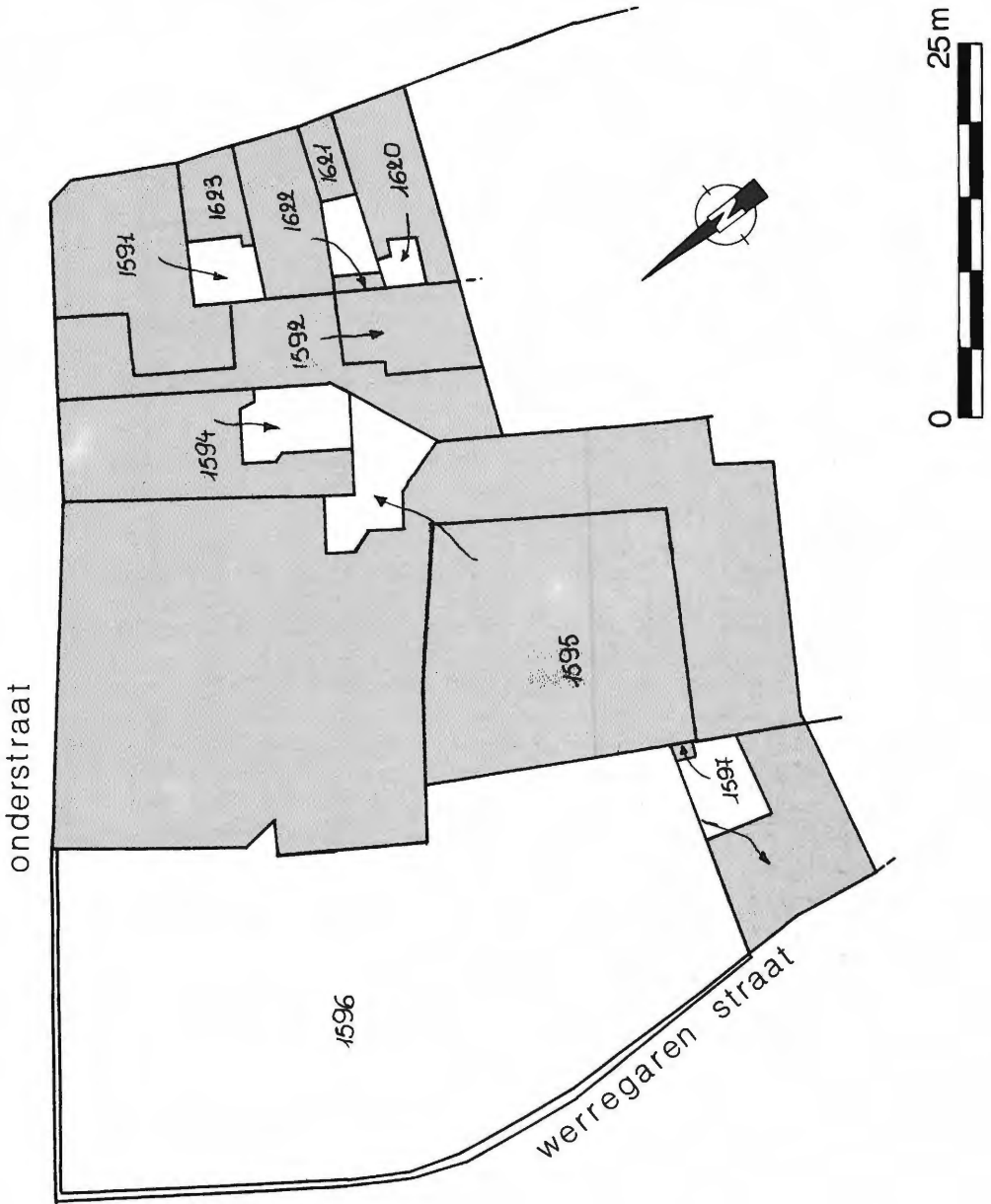
(102) SAG, Reeks 301 nr. 69, f° 64v°.

(103) SAG, Reeks 301 nr. 69, f° 112v°.

6. Het Arcadengebouw werd wellicht door Jan II Vande Kethulle aan het oudere Simon sRijkensteen toegevoegd (foto Stad Gent, D.M.S.A.).

7. De samenstelling van het stadspaleis en zijn afhankelijkheden door Jan II Vande Kethulle kan aan de hand van de oude kadastersituatie gevolgd worden (tekening Stad Gent, D.M.S.A.).

In 1499 verwierf hij de helft van het grote huis van Hendrik Vander Camere. De andere helft behoorde toen nog aan zijn moeder, Katheline Onredene, weduwe van Willem Vander Camere. In 1507 kocht hij het kleine huis van Margriete van Kercvoorde, weduwe van Lieven Breecpot, een koop die na enige problemen door de Gentse schepenen bevestigd werd. Interessant voor de verdere geschiedenis is dat de Sint-Michielskerk de jaarlijkse rente van 4 ponden parisis voor de jaren 1514 en 1515 ontving van Pieter Ghys, dienaar van Jan III Vande Kethulle ¹⁰⁴.

Doch er zijn nog meer gegevens en daarvoor moeten we even naar de bouwhistoriek van het pand dat ten oosten aan het kleine huis paalt (oud kadaster perceel 1594) (afb. 7). Dit was in 1498 in het bezit van Quinten van den Bochoute ¹⁰⁵. Na hem en zeker in juni 1501 treffen we zijn weduwe Colyne Vlieghe, inmiddels hertrouwd met Huughe van Grammez, als eigenaars aan ¹⁰⁶. Op 12 augustus 1504 overleed Colyne Vlieghe ¹⁰⁷. Op 11 maart 1507 verkochten enkele erfgenamen hun aandeel in het bezit aan schrijnwerker Jan de Baertmaker, zoon van Gillis, die het pand toen bewoonde. Ook Huughe van Grammez, weduwnaar van Colyne Vlieghe, deed dit op 26 maart 1507 ¹⁰⁸. Een aantal andere erfgenamen verkochten hun deel in maart en april 1507 aan Jan vander Asselt, zoon van Pieter, die als "drappier" of lakenkoopman aangeduid wordt ¹⁰⁹. Op 23 juli 1507 verkochten Jan vander Asselt en Willem de Mueleneere hun deel in het betreffende huis aan Jan III Vande Kethulle ¹¹⁰, eigenaar van de ten westen gelegen panden (oud kadaster percelen 1795 en 1796). Het huis van Van den Bochoute was op dat ogenblik belast met 13 schellingen groot erfelijke rente ten gunste van een kapelanie bij het altaar van Sint-Pieters en Sint-Paul in de Sint-Janskerk. De prijs van het hele pand werd geschat op 36 ponden groot. Een aantal archivalia laten toe te stellen dat schrijnwerker Jan de Baertmaker, die ook gedeeltelijk eigenaar bleef, het huis verder bewoonde ¹¹¹.

Van 18 februari 1517 is een minnelijke schikking bekend tussen Jan III Vande Kethulle en Jan de Baertmaker ¹¹². Op dat ogenblik bezat Vande Kethulle 1/2 en 3/4 van 1/32, de delen die hij verkregen had van Jan vander Asselt en Willem de Mueleneere, terwijl de andere helft min 3/4 van 1/32 toebehoorde aan Jan de Baertmaker. Bij de toen opgestelde verdeling kwam De Baertmaeker het huis aan de straatzijde met een gedeelte van

(104) RAG, Fonds Sint-Michielskerk te Gent, nr. 389, Landcijzen- en renteboek van de Armentafel 1515, f° 53r°.

(105) SAG, Reeks 301 nr. 67, f° 88v°.

(106) SAG, Reeks 301 nr. 67, f° 104v°.

(107) De oudst bewaarde minuut van een staat van goed in Gent heeft op dit sterfhuis betrekking, cf. BOONE, M. & DUMON, M. & REUSENS, B., 1981, p. 138.

(108) SAG, Reeks 301 nr. 69, f° 66v° en f° 73v°.

(109) SAG, Reeks 301 nr. 69, f° 47v°, f° 77r° en f° 94r°.

(110) SAG, Reeks 301 nr. 69, f° 122r°.

(111) SAG, Reeks 301 nr. 72, f° 33v°; nr. 73, f° 184r°.

(112) SAG, Reeks 301 nr. 74, f° 87r°.

het erf (oud kadaster perceel 1594), samen met de helft van het perceel dat reikte tot aan het huis van Lieven Donaes (vergelijk oud kadaster, perceel 1607). Jan de Baertmaker mocht het stuk erf echter niet hoger bebouwen of beplanten dan de zijmuur van Vande Kethulle, zodat in het huis van deze laatste en in zijn "*nedercamere*" geen licht zou benomen worden. Tevens was het de Baertmaker niet toegestaan iets te verankeren of vast te maken in de muur van Vande Kethulle zonder diens toestemming. Jan III Vande Kethulle van zijn kant bewam de andere helft van het erf tot aan het eigendom van Lieven Donaes. Dit lag volledig vrij met uitzondering van een bakhuis dat hij in zijn voordeel verkocht had voor 24 schellingen groot. De last op het erf van 13 schellingen groot ten gunste van de kapelanie bij het altaar van Sint-Pieter en Sint-Paul in de Sint-Janskerk werd weggenomen op het gedeelte van Vande Kethulle. De Baertmaker betaalde Jan Vande Kethulle een supplement van 16 schellingen 10 penningen groot. Deze som werd bepaald naar verhouding van de schatting van het gehele huis met erf, namelijk 36 ponden groot. Voorts beloofde De Baertmaker het nodige te vergoeden aan Vande Kethulle voor de erfvermeerdering tot aan de galerij die Vande Kethulle op het vermelde erf had doen maken. De galerij was opgetrokken met baksteen en was naar Vande Kethulles hof gericht. Bij de bouw van die galerij had hij een strook van 10 voeten breed afgenomen van het erf. Tegen de oostwand van de galerij, nabij de noordoosthoek, was een bijgebouw in de galerijmuur verankerd. Het betrof het in 1515 door Lodewijk Alaerts opgetrokken was- en bakhuis¹¹³. De hoogte van dit bijgebouw moest onder de dakaanzet van Vande Kethulles galerij blijven. Lodewijk Alaerts, zoon van Gauthier, was eigenaar van het pand ten oosten van dat van De Baertmaker (zie oud kadaster perceel 1592). Dezelfde Alaerts kreeg ook de beschikking over het resterende achtererf ten oosten van de galerij van Jan III Vande Kethulle. De afwatering van de achterhuizen van Lieven Donaes en Jan III Vande Kethulle mocht langs daar geschieden. Alle andere afvoeren en "*vulichede*" waren uit den boze. Op dit vrije achtererf mochten verder ook geen hoge bomen geplant worden en er mocht evenmin een wijngaard komen. De verdeling tussen Vande Kethulle, De Baertmaker en Alaerts is nog goed af te lezen uit de percelen op het oude kadaster. Voorts laat deze geschiedenis toe de bouw van een N.-Z.-gerichte galerij aan de oostzijde van het hof van Jan III Vande Kethulle te situeren tussen 1507 en 1515. Jan III Vande Kethulle woonde het door hem verfraaide huis zelf, met zijn echtgenote Margriete vander Poorten en hun twaalf kinderen. Uit het verhaal blijkt ook de inspanning die Vande Kethulle zich getrooste om zo weinig mogelijk burenlust te ondervinden voor zijn nieuwe galerij. Dit illustreert tevens zijn macht op de omwonenden. Deze invloed was overigens verre van theoretisch : tussen 1482 en 1523 bekleedde Jan III Vande Kethulle niet minder dan negen politieke functies in Gent. Viermaal was hij een der vier herenkiezers, de vertegenwoordigers van de vorst die formeel de schepenen aan-

(113) SAG, Reeks 301 nr. 73, f° 130r°.

duidden, vijfmaal was hij voorschepen van de keure¹¹⁴. Vooral deze laatste functie, de belangrijkste in Gent en te vergelijken met een hedendaags burgemeesterschap, moet hem reële macht gegeven hebben. De jaren waarin hij politiek actief was, vallen samen met de periodes waarin de centrale overheid het voor het zeggen had. Jan III Vande Kethulle blijft met andere woorden trouw aan de Bourgondische reflex van zijn geslacht. Dat hij bovendien nog het vroegere Simon sRijkensteen, zelf al bij herhaling de woonst van Bourgondische topambtenaren en als dusdanig symbool voor de centrale overheid, ombouwde tot een residentie waardig om de eerste burger van de stad te huisvesten, onderstreept andermaal zijn politieke macht en sociaal aanzien, in belangrijke mate vrucht van samenleven met dezelfde overheid.

De reeds aangehaalde directe fiscaliteiten van het einde van de 15de eeuw bevestigen deze indrukken : zowel in de huisguldenbelasting als in de verplichte lening duikt Jan III Vande Kethulle op¹¹⁵.

Van de nieuwe galerij die Jan III Vande Kethulle tussen 1507 en 1515 aan de oostkant van zijn Hof liet bouwen, blijft er thans niet zoveel meer over. Alleen de oostwand fungeert hedentendage nog als tuinmuur. Enkele geschreven getuigenissen geven evenwel nog een aantal bouwkundige details. Vooral het getuigenis van A. Heins uit 1914 blijkt waardevol omdat hij die zijvleugel, weliswaar reeds sterk verbouwd, nog heeft kunnen bezoeken toen de drukkerij Vander Schelden in het pand gevestigd was (afb. 8). Op basis van de literatuur mag verondersteld worden dat deze vleugel twee bouwlagen telde. Bij de open gaanderij op de benedenverdieping zouden de bogen door vierkante bakstenen steunen gedragen zijn. De gang op de bovenverdieping zou met een houten kruisribgewelf overdekt geweest zijn, waarbij de ribben op in de langswanden ingewerkte kraagstenen rustten¹¹⁶.

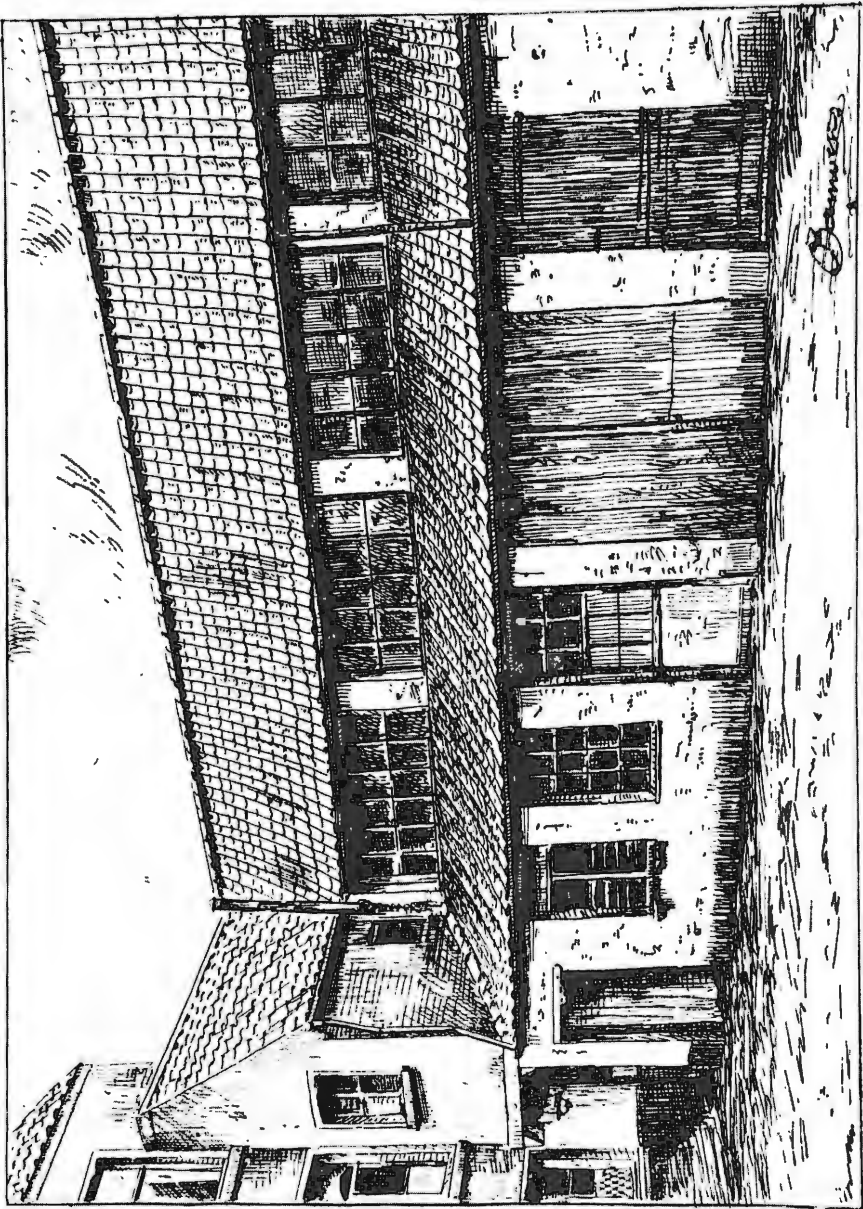
5. *De Onderstraat een Bourgondisch machtscentrum in het particularistische Gent ? Aanzetten voor verder onderzoek.*

In wat voorafgaat hebben we gepoogd een band te leggen tussen het onderzoek naar een bouwblok en diegenen die het doorheen de late middeleeuwen in bezit hebben gehad of bewoond hebben. In de marge van het wedervaren van het gebouw dat twee generaties later, tijdens de Opstand van de 16de eeuw het theater zou worden van enkele van de meest dramatische Gentse episodes uit deze opstand, zijn nog meerdere gegevens aan het licht gekomen die toelaten bruggen te slaan naar andere gebouwen in de

(114) Over de politieke organisatie van Gent voor 1540, het jaar waarin Karel V erg diepgaand ingreep, en over de functies van kiezer en voorschepen, zie: BOONE, M., 1990, p. 33-48.

(115) Voor de verplichte lening: BOONE, M., 1981, p. 298, voor de huisguldenbelasting: BLOCKMANS, W., 1973, p. 156.

(116) HEINS, A., 1914, p. 12-14.

8. Toestand, begin 20ste eeuw, van de sterk verbouwde galerij die Jan II Vande Kethulle tussen 1507 en 1515 tegen de oostmuur van het erf liet optrekken.
(foto Stad Gent, S.A.G.)

Onderstraat en naar andere vooraanstaande families, die in de loop van de 15de eeuw hun heil hebben gezocht in samenwerking met de Bourgondische dynastie. Deze gegevens, die we hier even kort willen aanraken ter afronding van deze studie, kunnen verder onderzoek stimuleren en oriënteren.

Laten we daarvoor eerst even terug opklimmen in de stamboom van het geslacht Vande Kethulle. Jan II Vande Kethulle die in 1453 de eerste echtgenoot van Katelijne Onredene werd, was zelf de zoon van een Jan I Vande Kethulle, secretaris van Filips de Stoute, Jan zonder Vrees en onder Filips de Goede raadsheer bij de Raad van Vlaanderen en "*garde des chartes de Flandre*". Deze Jan Vande Kethulle woonde sinds 1424 definitief te Gent in het vroegere Braemsteen in de Onderstraat, aan de andere zijde dan het Simon sRijkensteen van de Werregarenstraat¹¹⁷. Het huis werd na het overlijden van zijn weduwe eigendom van zijn dochter Katarina die huwde met een andere hertogelijke secretaris Jan Wielant. Hun meest vermaarde zoon die in 1441 in het z.g. Braemsteen aan de Onderstraat geboren werd en die er ook zijn leven lang woonde, was de befaamde jurist, kroniekschrijver en magistraat Filips Wielant¹¹⁸. Hij betrok zijn ouderlijk huis op een ogenblik dat in het buurhuis, aan de overzijde van de Werregarenstraat Jean de la Bouverie, een collega uit de Grote Raad er regelmatig resideerde.

Zijn eigen woonst had overigens een traditie als woning van Bourgondische ambtenaren die tot voor zijn eigen geslacht opklom. Wanneer Jan I Vande Kethulle in 1424 het Braemsteen aankocht, gebeurde dit uit handen van Barbele Vande Clite, weduwe van Heindrik Tolvin, en andere van zijn erfgenamen¹¹⁹. Tolvin was bij leven en welzijn domaniaal ontvanger van de brieven van Pieter Maziere en van de Gentse Spijker, en watergraaf. Deze telg uit een familie van Gentse stadsklerken had eveneens door in dienst te treden van de centrale overheid een spectaculaire sociale opgang gekend, die hem tot eigenaar en bewoner van het prestigieuze Braemsteen had gemaakt¹²⁰.

Daarmee is dit korte overzicht van de Bourgondische aanwezigheid in de Gentse Onderstraat echter nog niet ten einde. Tussen Werregarenstraat en Langemunt stond immers nog het zogenaamde Hof van Kamerijk, residentie van Jan van Bourgondië, bisschop van Kamerijk (vanaf 1440 tot

(117) Schoorman schreef een uitvoerige biografie over deze Jan vande Kethulle: SCHOORMAN, R., *Notice biographique concernant Jean de la Kethulle (1361-1433)*, in: *Annales de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand*, Gand, 1913, nr. 12, p. 164-165 en p. 172.

(118) Over hem: BUNTINX, J., *Wielant, Filips*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, Brussel, 1972, dl. 5, kol. 1009-1019. Sindsdien verzamelde nieuwe gegevens werden gebundeld bij VAN DEN AUWEELE, D., TOURNOY, G. & MONBALLYU, J., *De bibliotheek van mr. Filips Wielant*, in: *Lias*, 1981, 8, p. 145-157.

(119) SAG, Reeks 301 nr. 18, f° 107r°; nr. 27, f° 4v°, f° 65r°, f° 70r°, f° 100v° en f° 107r°.

(120) We komen in een aparte studie op dit uitzonderlijk dossier van sociale mobiliteit terug.

1479). Deze oudste bastaardzoon van Jan zonder Vrees, verwekt bij Agnes de Croij, verbleef na zijn installatie op 10 juli 1442 als bisschop van Kamerijk nog heel zelden in zijn bisschopsstad¹²¹. Hij volgde liever het hof en moet ook meermalen in zijn Gentse residentie verbleven hebben. Getuige daarvan is de akte die hij op 30 oktober 1463 voor de Gentse schepenen liet passeren en waarin hij de erfgeving van zijn huis gelegen in de Onderstraat en gekocht van ridder Joris van Kruiningen¹²² regelde onder zijn vier bastaarden, verwekt bij vier verschillende (Gentse ?) dames. In 1467 werd deze wilsbeschikking gewijzigd door er nog twee ondertussen geboren bastaarden aan toe te voegen¹²³. Dat ook een prelaat die tot de Bourgondische dynastie zelf behoorde, de reeds aanwezige ambtenaren in de Gentse Onderstraat kwam vervoegen, onderlijnt andermaal het belang dat de Bourgondiërs vóór de gebeurtenissen van 1477 en de daaropvolgende troebelen hechtten aan een actieve aanwezigheid in de grootste stad van hun Nederlandse gewesten. Het bevestigt ook de attractiviteit die van deze stad moet zijn uitgegaan, eens ze na de klinkende nederlaag van Gavere (1453) door de centrale overheid in het gareel was gebracht. De stenen woningen van de erfachtige lieden herwonnen aldus symbolisch een deel van hun oorspronkelijke functionaliteit : de machtigen afscheiden van het potentieel gevaarlijke gemeen en hun macht en prestige visualiseren.

(121) Een overzicht van de Bourgondische bastaarden bij: PREVENIER, W., & BLOCKMANS, W., 1983, p. 389.

(122) Dit Zeeuws adellijke geslacht, één der steunpilaren van het Bourgondische gezag in Zeeland, was verwant aan het Gentse geslacht Van Voorhoutte dat meerdere dienaren aan de centrale Bourgondische staat leverde, cf. PREVENIER, W., *Vrouwtenroof als middel tot sociale promotie in het 15de-eeuwse Zeeland*, in: DE BOER, D., & MARSILJE, J.W., *De Nederlanden in de late middeleeuwen*, Utrecht, 1987, p. 416.

(123) Uitgegeven bij DIERICX, C.L., 1815, p. 98.

Bijlage: *chronologische lijst van de eigenaars/bewoners van het Simon sRijkensteen/Hof van Rijkhove (14de-15de eeuw).*

Voor 11 maart 1371: heer Simon De Rijke en Clara Van Risinghen.

Vanaf 1371 - voor 1394: heer Simon De Rijke en Mergriete Loufs.

Kort voor 1394: jonkvrouw Mergriete De Rijke en Hendrik Vander Cameren.

Tussen 1394 en 1432: Simone Vander Cameren en Giselbrecht De Lu.

1432/33 - 22 januari 1435: Kateline De Lu en Boudin filius Daneel Rijm.

22 januari 1435 - 9 november 1458: Gautier Poulain († 1453) en Jeanne Van Lanstais.

9 november 1458 - 24 juni 1469: Gheeraert De Fevere.

Ca. 1469 - 25 september 1483: Jean de la Bouverie en Elisabeth Colins.

Vanaf 25 september 1483: Willem Vander Cameren en Katelijne Onredene.

Tot 11 mei 1499: Heindrik Vander Cameren filius Willem en Katelijne Onredene.

Vanaf 1499: Jan III Vande Kethulle.